

duvarlarınızın
vazgeçilmez
dostu

ÇANAKKALE SERAMİK fayansları

banyo
ve mutfağınız
için

sıhhi

KS

temiz

modern

ucuz

dayanıklı

renkli

Çanakkale Seramik Fabrikaları A.Ş.

Karaköy, Tersane Caddesi, Hediye Sokak No. 4-6 Tel.: 43 03 55 (5 hat)

288

(Folklor: 105)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

EKİM 1978

İÇİNDEKİLER:

Folklor Sözcüğü Üzerine	Dr. Nevzat GÖZAYDIN
Kerkük Hoyrat ve Manileri —1—	Hikmet DİZDAROĞLU
Bir Kars Destanı	M. Sabri KOZ
Türk Destanları	Murat URAZ
Türkistanlı Sazsairi ve Destancı Pölken	Prof. Dr. M. Kemal ÖZERGİN
Afganistan'da Etnik Gruplar—Kökenleri —4—	D. N. WILBER - Oğuz AKTAN
Kilis'te Kuşçuluk — Güvercin Uçurmak	Mazlum Nusret KILIÇKIRAN
Konya Köylerinde «Misafir Odaları»	Mustafa ATAMAN
Karacaoğlanlar ve Büyük Karacaoğlan —1—	Cemil YENER
Prizren'de Türk Manileri —1—	Nimetullah HAFIZ
Kars Halk Dansları Üstüne İki Düzeltme —2—	Mahmut SARIKAYA
Borçova adını Paris'te 70. Yaşı Dolayısıyla Kitap Basıldı	TFA

TÜKENEN SAYILARIMIZ YENİDEN BASILDI.
BİZE GELEN KİTAPLAR

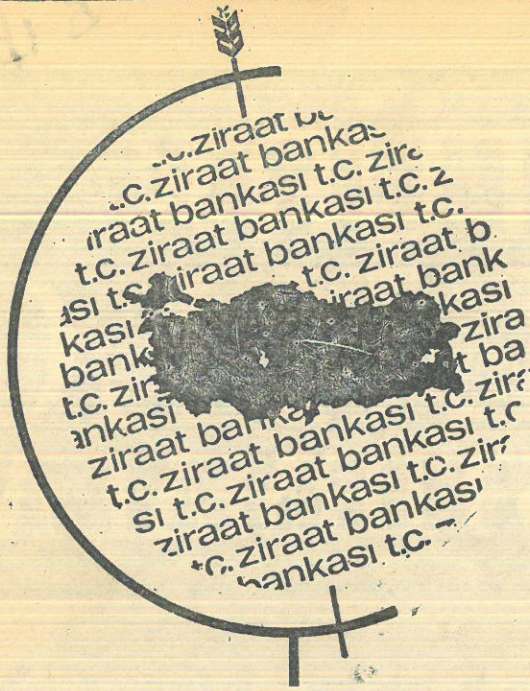
SAYI: 351

KURUŞ : 500

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

289

HER YERDE HER ZAMAN
hizmetinizde

T.C. ZIRAAT BANKASI

(Basın: 60054/A. 20074 — 106)

**EN KÜÇÜK
TASARRUFLARINIZA,
BÜYÜK
TASARRUFLARINIZ
GİBİ DEĞER
VEREN BANKA**

AKBANK

**ANADOLU
BANKASI**
SİZİN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
KISACASI
AİLENİZİN BANKASIDIR

(Folklor: 108)

(Folklor: 107)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALK BİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 351

EKİM 1978

YIL : 30 — CİLT : 18

FOLKLOR SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

Yazan : Dr. Nevzat GÖZAYDIN

1977 yılının yaz aylarında BREUNINGERİ vakfı sayesinde Federal Almanya'da yaptığım bazı araştırmalar sırasında, dikkatimi çeken bir husus, FOLK-LORE sözcüğü ve tarihine dair bazı yayımlar idi. Konunun bazı önemli ve bilinmeyen gerçekleri ortaya koyması, bizi, bu yazı ile okuyucularımıza bilgi vermeye ve düşüncelerimizi açıklamaya zorladı.

Bilindiği gibi, bu sahada çalışan birçok yazar, bu sözcük üzerine yaptıkları yayımlarda, sözcüğün ilk önce İngiliz W. J. THOMS tarafından bulunup 22 Ağustos 1846 tarihli «The Athenaeum» gazetesinde takma bir adla kullanıldığını ileri sürerek, Folklor Araştırmaları Tarihinde ilk yeri ve isim babalığını kendisine verirler. Her ne kadar bir tarihçi olan THOMS, «Ambrose Merton» takma adıyla (niçin takma ad kullanmış olduğu üzerinde duran yoktur) yazdığı mektupta gelenek, türk, atasözleri v.b. nin toplanmasını isteyen yalın bir çağrı yapmış ve FOLK-LORE sözcüğünü şekil olarak orada ilk defa kullanmış görünüyorsa da; bu sözcük düşünce, anlam ve içerik bakımından göz önüne alındığında, aynı anlamı veren başka sözcüklerin, THOMS'dan önce kullanıldığını kabul etmek zordur.

Konu ve içerik bakımından, bu sözcüğün benzerlerini veya aynı anlamı veren diğer sözcükleri aradığımızda daha eski tarihlere inmek mümkün olabilir. Kıyafetnameler, Falnameler, Menakıbnameler v.b. eserlerde halkın manevi kültür verilerinden, elbette ki, birçok defalar söz edilmektedir. Ama bu demek değildir ki,

folklorun sahasına değinen bu eserler dolayısıyla bu bilim dalı, o yıllara kadar geri götürülebilir. Gerek Türkiye'de ve gerekse Batı ülkelerinde bu türden birçok eser adı vermek çok kolaydır. Asıl önemli olan, konuları derleyip toparlayan ve araştıran dala, hangi dilde ve ne zaman ilk defa karşılık bulunduğu ve «isim babalığını» gerçek anlamıyla kimin yaptığıdır. Sözcüğün hem şekil, hem de içerik bakımından Türkçemizde yıllardan beri yer ettiği ve birçok yazarın eserinde aynı kalıp cümleler içinde yer alması üzerinde hassasiyetle durmak gerekmektedir. Bizde de bu sahayı belirlemek için aynı sözcük kullanıldığından, yazarlar birbirlerinden aktara aktara, başka kaynaklara başvurmadan ve herhangi bir kontrolden geçirmeden aynı cümleleri yinlemekten öteye gidememişlerdir². Devamlı olarak etkisi altında kaldığımız ve çeşitli konularda örnek aldığımız Batı'da, bu sözcük ve tarihçesi üzerinde yapılan araştırmaların çok eski yıllara gitmesine rağmen³, bizim - bilhassa Almanca'yı ve Alman literatürünü bilip yakından izleyen - araştırmacılarımız her nedense, bu çalışmalardan haberdar olamamışlardır. Türkiye'deki yazarların FOLK-LORE sözcüğü ve tarihi üzerindeki cümlelerine bir göz attığımızda, en son yayımlanan sayın Prof. Dr. S. V. ÖRNEK'in eserine⁴ kadar, hepsinin sayın Pertev N. BORATAV'ın eserindeki⁵ bilgileri benzer şekilde aktarmaktan öteye gidemediğini görmekteyiz. Kısa bir tanıtımla, bize bu konuda bilgi veren yazıdan⁶ sonra, THOMS'un kişiliği hakkında daha fazla bilgi edinmek imkânı doğmuştur.

8443

Devlet Mühürü

291

Tarihçi olan ve uzun yıllar bir kitaplıkta müdür olarak çalışan THOMS'un mektubunda derlenmesini istediği halk kültürü verileri üzerinde, kendisinden çok önceki yıllarda Alman yazarların durduğunu görmekteyiz. Sözcüğün yazımı olarak değil de, anlamı ve içeriği dikkate alınırsa - ki bizce önemli olan da, zarf değil, mazruftur! - konumuza en yakın sözcük olarak, Friedrich Ludwig JAHN, 1810 yılında yayımlanan kitabında **Volkstum** (= halk varlığı) ve **Volkstumskunde** (= halk varlığı bilimi)⁷ sözcüklerini yayımlamadan bir yıl önce, 1809 yılında kitabının çıkacağını haber veren «Literarischen Anzeiger» dergisinde, konuyu belirlemekte, açıklamakta ve açıkça şu sözcüklerle bir bilim dalı olduğunu ileri sürmektedir: «... eine eigene Wissenschaft, die Volkstumskunde...» (= ... özel bir bilim, halk varlığı bilimi...)⁸. Nihayet 1813 yılında Johann Felix KNAFFEL, İngilizce karşılığı tam ve kesin olarak FOLK - LORE sözcüğünü veren VOLKSKUNDE'yi kullanmıştır. Kendisinin hazırladığı eserin 408. sayfasındaki ara başlıkta şu cümle yer almaktadır: «Ein kleiner Beitrag zur Volkskunde ... der oberen Steyermark» (= Yukarı Steyermark'ın ... halk bilimi üzerine küçük bir araştırma). Adı geçen Steyermark bölgesindeki ağız derlemelerinin verildiği bu bölümün giriş kısmında, VOLKSKUNDE sözcüğü bir kez daha bilinçli bir şekilde yinelenmektedir.

Kitaplık müdürü göreviyle geniş imkânları bulunan⁹ ve yazılı kaynakların her türlüünü okuyarak elinin altında bulundurma veya görüp tade etme şansı yüksek olan İngiliz THOMS'un Almanca VOLKSKUNDE ve VOLKSKUNDE sözcüklerini herhangi bir vesileyle okumuş, görmüş ve üzerinde düşünmüş olabileceği, kuvvetli bir ihtimaldir. Özellikle Friedrich L. JAHN'ın 1809 yılındaki yazısı ile 1810 yılındaki eseri ve bu eserin daha 1. sayfasındaki «Einleitung in die allgemeine Volkstumskunde» (= Genel halk varlığı bilimine giriş) şeklinde ve esası pek eğitirmeyen VOLKSKUNDE sözcüğünü örmemiş olmasını düşünmek, bu sahanın mekklısı ve ilgilisi THOMS gibi bir kişi için, biraz ordur. Bu sözcüğü İngilizceye çevirdiğinde, en akin sözcük olarak FOLK - LORE'u düşünmüş olacaktır. Bu düşüncesini güçlendirip FOLK - LORE sözcüğünü teklif etmesi de, Johann F. KNAFFEL'in eserini ve onun ilk defa bulup kullandığı VOLKSKUNDE sözcüğünü gördükten sonra, gerçekleşmiş olsa gerektir. 1785 yılında

Gerhard P. NORRMANN'ın **Völkerkunde**'si, 1803 yılında Jozef ROHRER'in **Volksforschung**'u v.s. gibi başka benzer sözcükler ve kavramlar bir yana, VOLKSKUNDE sözcüğünün kullanılmasından 33 yıl sonra THOMS'un bu sözcüğün İngilizceye tam bir çevirisi olan FOLK-LORE'u kullanması, bize göre, isim babalığı ve dolayısıyla Almancaya **Folklore** sözcüğünden çevirilerek kulanıldığı¹⁰ iddiasından artık vazgeçilmesini gerektirmektedir.

W.J. THOMS'un kendisinden 30-34 yıl önce asıl kimlikleriyle bu yeni bilim dalı sözcüğünü bilinçli bir şekilde Almanca olarak kullananların derledikleri halk kültürü verileriyle dolu eserlerini görmüş olmasına rağmen, yine de asıl adını kullanmayıp takma bir adla, mektubunu yalın bir çağrı gibi kaleme alması üzerinde ilgili edebiyat tarihçilerinin durmasını ve araştırma yapmasını diledikten sonra sözlerimi toparlamak isterim.

Yukarıda açıklanan ve ileri sürülen hususlar ile bazı araştırmalar göz önünde tutulduğunda, bugüne kadar birçok yazarımızın kaleme aldıkları gibi VOLKSKUNDE sözcüğünün FOLK - LORE çevirisi olmayıp, tam tersinin geçerli olabileceği, söz konumuz bilim dalını belirleyen sözcüğün isim babasının da dolayısıyla İngiliz THOMS değil, Alman Johann Felix KNAFFEL olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu sözcüğün bulunması tarihinin de, 1846 değil, 1813 yılına kadar geri götürülmesi böylece mümkün olmaktadır.

Notlar:

1) Bana araştırma bursunu sağlayan bilim dostu, sayın Heinz E. BREUNINGER'e bu fırsatla teşekkürlerimi iletirim.

2) Pertev N. BORATAV: Halk Edebiyatı Dersleri, Ank. 1942 a.y.: 100 soruda Türk Halk Edebiyatı, İst. 1969.

M. Şakir ÜLKÜTAŞIR: Folklor ve Etnoğrafya'nın konusu (Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 1, s. 10, sf. 145 - 146), İst. 1950.

Orhan AYDIN (ACIPAYAMLI): Yabancı Memleketlerde ve Bizde Folklor Anlayışı (Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 3, s. 55, sf. 865 - 868), İst. 1954.

İhsan HINÇER: Türkiye'de Folklor Hareketleri (Türk Folklor Araştırmaları 20. Yıl Özel Sayısı, cilt: 11, sf. 11 - 13), İst. 1968.

Mehmet ÖZBEK: Folklor ve Türkülerimiz,

Kitaplar Arasında:

KERKÜK HOYRAT VE MANİLERİ

— 1 —

yazan: Hikmet DİZDAROĞLU

Siyasal sınırlarımızın dışında kalan soydaşlarımızla kültür bağlantımız, kopukluk derecesindedir. Talim ve Terbiye Kurulunda çalıştığımız yıllarda bunun acı ve üzücü örneklerini görmüşüzdür. Bizden kitap istemişlerdir, öğretmen istemişlerdir, kültür bağlarını güçlendirecek önerilerde bulunmuşlardır. Yazık ki, hepsi de, sağır duvarlara çarpan ses dalgaları gibi, olduğu yerde sönüp kalmıştır. Bürokrasi çemberini kırarak, ölgünlük ve uyuşukluktan kurtularak onlara yardımcı olamamışızdır, olamamaktayız da. Ama onlar, kendi sınırlı olanakları içinde, bu bağı koparmama, güçlendirme çabasını hiç bir zaman kulak ardı etmemişlerdir. Irak Türkleri, bu alanda en olumlu örnekleri veren soydaşlarımız arasındadır. Özellikle Kerkük bölgesindeki Türk aydınları, Türkçe gazetelerle, dergilerle, yayımladıkları kitaplarla umut verici ve gönendirici çalışmalarını sürdürmektedirler.

Ata Terzibaşı, denebilir ki, Kerkük'te, hatta Irak'ta, Türk kültürünün başta gelen temsilcisidir. Durup dinlenmek bilmeyen araştırmaları, incelemeleri, yayınlarıyla canlı ve etkin bir çevre yaratmıştır. Gazete çıkarır, dergi yayımlar, kitap bastırır, uluslararası kongre ve seminerlere katılır; böylece, dört koldan, etkinliğini ve çabalarını canlı tutar. Bir avukattır Ata Terzibaşı. Bu, geçimini sağlama kaynağıdır. Bilimsel çalışma-

lara ayırdığı zaman, sanırsınız ki, asıl uğraşını geride bırakır. Ardı ardına yayımladığı ciltler, nasıl yoğun bir kültür etkinliği içinde olduğunu kanıtlarlar. Kerkük Hoyrat ve Manileri (I. Cilt, Bağdat, 1955; ikinci basılış, Bağdat, 1970), Kerkük Hoyrat ve Manileri (II. Cilt, Kerkük, 1956) Kerkük Hoyrat ve Manileri (III. Cilt, Kerkük, 1957), Kerkük Havalı (Bağdat, 1961) Kerkük Eski-ler Sözü (Bağdat, 1962) Kerkük Şairleri (I. Cilt, Bağdat, 1963), Kerkük Şairleri (II. Cilt, Kerkük, 1968), Arzi-Kamber Masalı (Birinci Basılış, Bağdat, 1964; İkinci Basılış, Tahrir, 1967; Üçüncü Basılış, İstanbul, 1971), bizim bildiğimiz başlıca yapıtlarıdır.

Bunlara, bir yenisi eklenmiştir. Kerkük Hoyrat ve Manileri¹. Gerçi, kitabı oluşturan ciltler, yukarıda gördüğümüz gibi, daha önce basılmıştı. Bu kez, her üç cilt bir arada verildiği ve Türkiye'de yayımlandığı için, ayrı baskı sayılmak gerekir. Kaldı ki, bu yeni baskı, önceki baskıların tıpkısı da değildir. Ekleme ve çıkarmalar yapılmış, son araştırmalara göre biçimlendirilmiştir.

Birinci cilt, hoyrat ve maniler üzerine incelemedir. İkinci ciltte 1050 ündeşli (cinaslı) hoyrat, üçüncü ciltte ise 1440 ündeşsiz (cinassız) mani verilmiştir. Böylece, incelemeyi okuyanlar, ineleminin dayanağı olan örnekleri de bir ara-

İst. 1975.

Şerif BAYKURT: Türkiye'de Folklor, Ank. 1976.

S. Veyis ÖRNEK: Etnoloji Sözlüğü, Ank. 1971.

3) A. HAUFFEN: Zur Geschichte des Wortes «Volkskunde», [Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, s. 23 (1913) s. 414 v.d.]

O. STÜCKRATH: Zur Geschichte des Wortes «Volkskunde», [aynı dergi, c. 29 (1919), s. 45 v.d.]

V. von GERAMB: Zur Geschichte des Wortes «Volkskunde», [aynı dergi, c. 32 (1922), s. 71 v.d.]

a.y.: Die Volkskunde als Wissenschaft, [Zeitschrift für Deutschkunde, c. 33 (1924), s. 323 v.d.]

E. KAGAROW: Folkloristik und Volks-

kunde, [Mitteilungen der Schles. Gesell. für Volkskunde, c. 30 (1929), s. 70 v.d.].

4) Sedat Veyis ÖRNEK: Türk Halkbilimi, Ank. 1977.

5) Pertev N. BORATAV: Halk Edebiyatı Dersleri, s. 5.

6) G. SERNİKLİ: Folklor sözcüğünün isim babası William John Thoms ve Athenaeum'daki makalesi, TFAY, 1975, MFAD yayını 17, Ank. 1976, s. 117 - 121.

7) Friedrich Ludwig JAHN: Deutsches Volkstum, Lübeck, 1810.

8) Ingeborg WEBER-KELLERMANN: Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften, Stuttgart 1969, 113 s., bkz. s. 17

9) SERNİKLİ, s. 117.

10) P. N. BORATAV: 100 soruda..., bkz. s. 10 ve diğer eserler.

da bulmuş oluyorlar.

Zengin bir kaynakçaya dayalı olan araştırmanın en güçlü yanı, kitap'ın yanı sıra, gözlem'e de geniş yer verilmiş olmasındadır. Ata Terzibaşı, yerli ve yabancı kaynakları gözden geçirmekle yetinmeyerek, Kerkük'te ve hoyrat geleneğinin yaşadığı öteki bölgelerde de araştırmalar yapmış, yaşayan hoyrat çağırıcıları ile görüşmüş, onlardan yararlanmıştı.

Ortamalı (anonim) halk şiiri denince, tür olarak, türkü ve mani, (hoyrat, bayatı) akla gelir. Türk ulusu, hangi coğrafya parçasında yaşarsa yaşasın, yüzyıllar boyunca, iç dünyasını -sevgisini, özlemine, mutluluğunu, mutsuzluğunu- türkülerinde, mani ve hoyratlarında, bayatılarında dile getirmiştir. Bu bakımdan, türkünün, hoyrat ve maninin tarihsel oluşumunun aydınlığa kavuşturulması, Türk şiirinin gelişim çizgisini belirleme bakımından, önemli bir sorundur. Ata Terzibaşı, kitabında, işte böyle bir girişimde bulunuyor.

Ata Terzibaşı, mani türü üzerinde en çok duran, kaynağını araştıran, özelliklerini saptama yolunda emek harcayan halkbilimcilerinden biridir. Bu konuda, Irak'ta ve Türkiye'de, çeşitli gazete ve dergilerde çıkan yazıları, mani konusunda çalışanlar için, vaz geçilmez kaynaklardır. O, kendinden önce ve sonra yapılan incelemelerin çoğunu görmüş, bulamadıklarını gerekli yerlerden istemiş, bu geniş arama-taramaların sonunda, bir bileşime gitmiştir. Bir şey daha yapmıştır: Bilimsel anlayışın gereklerine uyarak, kaynakların eleştirisine yönelmiştir. Fuat Köprülü'den, Pertev Naili Boratav'dan bize dek, kendi görüşüne uymayan yerlerde, eleştiriden ve öz düşüncelerini açıklamadan kaçınmamıştır. Bunların tümünde haklı olduğu ya da doğruyu bulduğu söyleyemez. Biraz aşağıda bunların birkaçına değineceğiz. Ama, demek isteriz ki, Ata Terzibaşı, gözü kapalı yola çıkmamıştır; yanlış ya da eksik saydıklarını, nedenleriyle belirtme yolunu seçmiştir. Bu da onun hakkıdır. Bir uyarı niteliğindedir yanlışları, araştırmacılara bir tutamak verir bunlar, karşıt görüşleri karşılaştırma olanağını sağlar ilgililere, gerçeğin ne olduğu ortaya çıkar böylece.

İlkin hoyrat sözcüğü üzerinde durmak gerekiyor: Hoyrat mı, horyat mı?

Maniye, Azerbaycan Türkleri bayatı, Irak Türkleri de hoyrat demektirler. Irak Türkleri arasında horyat, koyrat, koryat biçimleri de kullanılmaktadır. Bunlardan en çok benimsenmiş olanı ve yaygınlaşanı hoyrat'tır.

Hoyrat sözcüğünün kökenini araştıran Ata Terzibaşı, çeşitli kaynaklardan alıntılar yaptıktan sonra, iki sonuç çıkarmaktadır: 1 — «Bizce, hoyrat sözcüğü başka sözcükler gibi dilin bir ihtiyacı olarak doğmuş Türkçe bir isimdir.» 2 — «... Halk edebiyatının ve halk musikisinin şekil, mevzu ve ses kalıpları bakımından gösterdiği özelliklere göre bir çeşit ezgili dörtlüğe sonradan verilmiş bir ad olarak kullanılmıştır.» (s. 54).

Demek ki hoyrat, ortamalı halk şiirinde hem bir türün, hem de bir ezginin adıdır. Hatta, Irak Türklerinde «Hoyrat tabiri edebî sanattan fazla her zaman taganni tarzını ifade etmiştir.» (s. 42). Yazar, kitabının birçok yerinde bu özelliği vurgulamıştır.

Hoyratla mani aynı şey midir, aralarında bir ayrım yok mudur? Ata Terzibaşı, Irak Türkleri arasında, hoyratla maninin ayrı anlama geldiğini söylüyor. Hoyratı önce «yazanları pek belli olmayan cinaslı dörtlükler, halk edebiyatı ve musikisinin en ince ve güzel örneğini teşkil eden bir çeşit düzme (nazım) ve ezgi (nağme) şekli» olarak tanımladıktan sonra (s. 37), başka bölümde, hoyratla mani arasındaki ayrımı şöyle belirtiyor: «Hoyrat, mana bakımından maniden daha kuvvetli olup daha üstün vasıflı yapıdadır. Bu itibarla hoyrat, halk şiirinde daha çok, yüksek zümre edebiyatı halini almakta, mani ise çoğunlukla sızlayan (ağıtıcı) kadınlar ve benzeri iptidai halk şairleri tarafından tertiplenmektedir.» (s. 59).

Kesin yargısı şudur: «... Gençliğin ihtiraslarını terennüm eden basit dörtlüklere mani, sanat kavramı olgun ve üstün olanlarına hoyrat adını vermek yerinde olur.» (s. 60).

Hoyratla maniye birbirinden ayıran bir başka önemli özellik de hoyratların ündeşli, manilerin ündeşsiz olmalarıdır (Bu ayrım, Kerkük Türklerine göredir. Bizim manilerimiz hem ündeşli, hem de ündeşsiz olabilir). Ata Terzibaşı bu konuda bir çelişkiye düşüyor. Bir yerde, «Hoyratların kafiyesi ekseriyetle cinaslıdır.» derken (s. 64), hemen iki sayfa sonra, «Hoyratın başlıca vasıflarından biri de; maninin aksine olarak, her zaman cinaslı olmasıdır.» (s. 66) tümesiyle karşılaşıyoruz. Bunun bir dikkatsizlikten doğduğu inancındayız. Çünkü, ündeşsiz hoyrat yoktur, hoyratların hepsi ündeşlidir. Hoyratlar bizim kesik manilerimizin karşılığıdır, kesik maniler gibi hoyratlar da ündeşsiz olamaz.

Kitabın bütün özelliklerini teker teker sıra-

lamak isterdik. Yazımızın oylumunu aşacağından, istemeyerek de olsa, bu dileğimizi yerine getiremeyeceğiz. Bunun yerine, kitapta karşılaştığımız kimi tutarsızlık ve çelişkilerle, yanlış ve kesinlemelere değinmekle yetineceğiz.

1. Ata Terzibaşı'nın kitap boyunca vurgulamak istediği ve savunduğu -kendisine göre- bir gerçek var: Hoyratlar, tür olarak ezgi olarak, Irak Türkleri arasında doğup gelişmiştir (Örneğin: s. 43, 288, 289).

Bu savın ikinci bölümüne katılırız: Hoyrat ezgileri, bütün zenginliği ile, Irak Türklerinin gönlünden kopmuştur; başka yerlerde bu denli değişik hoyrat havaları yoktur. Yirminin üstünde hoyrat havası bulunması bu düşüncüyü doğrular.

Ancak, tür olarak hoyratların Irak Türklerinin yaşadığı bölgelerde oluştuğunu söylemek, elimizdeki verilerle bağdaşmamaktadır. Hoyratlar maninin bir dalıdır; mani de, bugünkü bilgilerimize göre, Irak'ta ortaya çıkmış bir tür değildir. Kaldı ki yazar, az sonra değineceğimiz gibi, mani dörtlüklerinin bugünkü niteliklerini taşıyan ilk örneklerine Dede Korkut Hikâyelerinde «ufak ölçüde rastlandığını» söylemekle, bu savının geçerliliğini kendisi çürütmüş oluyor. Çünkü Dede Korkut Hikâyelerinin olduğu bölge, Irak olmamıştır hiç bir zaman. Dede Korkut Hikâyelerinin coğrafyasını saptamaya çalışan araştırmacıların hiç biri, Irak'ın adını anmamıştır. Olaylardan birinin ya da birkaçının Irak'ta, Kerkük yöresinde geçtiğini gösteren en küçük bir ize rastlamıyoruz. Bu durumda hoyratın çıkış yerini Irak kuzeyine aktarmak, eldeki belgelere göre, olanak dışıdır.

2. Mani türünün ortaya çıkış zamanı hakkında da yazar ikicilik içindedir.

a. «Mani biçiminin bugünkü vasfıyla belirmeye başlamasını ancak on dördüncü çağın sonuna iletebiliriz.» (s. 107).

b. «...On birinci ve daha önceki çağlarda mani metinlerine tesadüf edilmediğini kesinlikle söyleyebiliriz.» (s. 109).

Hangisi doğru, hangisine inanacağız?

3. Fuat Köprülü, en eski koşuk (nazım) biçimi için, birbiriyle çelişen, üç görüş öne sürer. Bunlardan birincisine göre, Türk şiirinin en eski koşuk biçimi, ilk üç dizesi kendi aralarında uyaklı, dördüncü dizeleri bütün bağlamlarda (kıtalar-da) yinelenen dörtlük biçimidir; bu döndermelerden (nakarat) ötürü de bir türkü görünümündedir bu şiirler.

Bu görüşünün karşıtı olarak da, «hece vez-

ninin en eski ve en mergup bir şekli»nin koşma ya da koşuklardan oluştuğunu öne sürer.

Dahası, bir başka kitabında ise, şiirimizin «en eski ve en umumî» biçiminin mani olduğu kanısındadır.

Eldeki veriler, Türk şiirinin ilk koşuk biçimi hakkında bizi bir kesinlemeye gitmekten alıkoymaktadır. Türk şiirinin dörtlüklere dayalı olduğuna kuşku yok, fakat bu dörtlüklerin niteliği henüz kesinliğe kavuşturulmuş değildir.

Fuat Köprülü, öte yandan, bir başka görüşün savunmasını yapmaktadır. Onun kanısınca, koşma tipindeki, birçok dörtlükten oluşan parçalar, mani bağlamlarının birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir. Bu görüşün karşısına ilkin Pertev Naili Boratav çıkmış, maninin, köken bakımından, koşmadan ayrı ve bağımsız bir tür olduğunu, bu nedenle de ikisi arasında yapıca bir bağlantı kurulamayacağını belirtmiştir.

Ata Terzibaşı da Pertev Naili Boratav'ın görüşüne katılmaktadır. Ancak, «Hoyrat ve mani yanında koşma ve türkülerin de koşuktan yani nağmeli tuğundan meydana gelmesi düşünülebilir.» diyerek (s. 101), önceki düşüncesiyle çelişkiye düşmektedir.

Koşmanın mani bağlamlarından oluşmadığını kabul eden kişinin, bu kez, koşmayı, koşuktan, kendi deyişiyle nağmeli tuğundan çıkmış göstermesi mantıksal yönden tutarlı değildir. Kaldı ki, koşukun ne olduğu da henüz iyice bilinmiyor. Biçim ve ezgi olarak koşuk hakkında yeterli ve doyurucu bilgilerden yoksunuz.

4. Ata Terzibaşı'nın bir savı da, manilerin, hece sayısı çok dizeli «en eski dörtlüklerin söz bakımından kısaltılması neticesinde meydana geldiği»dir (s. 101, 116). Bunun nedenini de, «halkın kısa ifadeli, derin anlamlı veciz şiire olan şiddetli ihtiyacını tatmin» bağlamaktadır (s.101)

1) Ata Terzibaşı, Kerkük Hoyrat ve Manileri, c. I - II - III, İstanbul, 1975.

2) Hikmet Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türler, Ankara, 1969, s. 59.

3) Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul, 1973, s. LXXXV - CVI.

4) Köprülü'den Mehmet Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul, 1918, s. 14, 169; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1926, s. 93.

5) Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 276, not: 1.

6) Türk Edebiyatı Tarihi, s. 321. 7) Ibid.

8) Pertev Naili Boratav, «Koşma», İslâm Ansiklopedisi, 65. Cüz, İstanbul, 1954, s. 879.

BİR KARS DESTANI

Yazan : M. Sabri KOZ

1807-1856 yılları arasında Kars, üç kez savaşa ve işgale sahne oldu. Daha sonra da 1876-1917 yılları arasında da Çarlık Rusyası işgali altında kalan Kars, Bolşevik İhtilâlini (Ekim Devrimi) izleyen günlerde tekrar ülkemiz sınırları içine alındı. Daha fazla şeyler söyleyip, tarih bilgisi yetersizliğinden doğacak hatalar yapmak-tansa asıl konuya geçmek yerinde olur.

Kars ve yöresi bu savaş ve işgaller sırasın-da çok güç günler yaşamış; bu işgaller ve bun-ların öncesine-sonrasına ait savaşlar, Karslıların dönem dönem Anadolu içlerine göç etmelerine neden olmuştur.

Kars ve yöresinin; göç, düşman elinde kal-ma ve bunlara bağlı sıkıntılarla ilgili olaylar açıs-ından çok ilginç bir yanı var. Âşık edebiyatı ge-leneğinin çok canlı bir biçimde yaşadığı bu yö-relerde âşıklar bu günlere ilişkin çok sayıda destan ve âğıt söylemişlerdir.

Kars ve yöresinin tarih ve folkloruyla ilgili çalışmalar yapmakta olan sayın M. Fahrettin KIRZIOĞLU bu şiirlerden bir kısmını (1856'dan sonraki olaylara ilişkin olanlarını) «EDEBİYATI-MIZDA KARS - II» isimli kitabında topladı. Bu-gün birinci cildi çıkmamış olan bu kitabın âşık edebiyatımız açısından önemi büyüktür.

Benim bu yazıda sunduğum «Destan-ı Kars» 1243 (1827 - 1828) tarihini taşımaktadır. Son dörtlükte destanın şairi olarak adı geçen FARKI hakkında bugüne kadar herhangi bir bilgimiz olmamıştır. «ÇILDIR, ARDAHAN, HANAK, PO-SOF» (Kars İli, 1. sayı - Özel Sayı, Ankara, 1966) adlı eserde Posoflu «Halk şairleri» sırala-nırken 11. sırada «Dursun/Farkı» adında birin-den söz ediliyor. Bu âşıkla ilgili öteki bilgiler ve-rilirken Posof'un Çorçuvan (Yeni adıyla Kopuz-lu) köyünden olduğu ve 1840 - 1934 yılları ara-sında yaşadığı belirtiliyor. Ayrıca «Usta bir halk hikâyecisi idi» diye de tanıtılan Farkı benim bu yazı ile sunduğum destanı söyleyen âşık olamaz. Posoflu Farkı'nın doğum tarihi doğru ise destan bu tarihten 12/13 yıl önce söylenmiştir. Böyle olunca da yeni bir âşık karşısında olduğumuzu ve kimliği ile ilgili olarak eldeki destandan baş-ka veri ile karşı karşıya olmadığımızı belirtece-ğiz.

Destanda geçen «Alaman kâfirı» sözü ile «Mustafa Paşa»nın kimliği üstüne bilgi elde edemedim. Açıklanacak şeyler varsa bu konu-ların ustası sayın M. Fahrettin KIRZIOĞLU'na iş

düşüyor.

Vasfı mümkün değil söylesem âni

Olmadı bir belde yeksani Kars'ın

İşaret eyledim bu dasitanı

Böyle imiş emr ü fermânı Kars'ın

Sekiz gün cenk oldu daim-ül-evkât

Toplar sadâsından kalmadı ebyât

Kâfir etrafını sardı kat be kat

Gör ne savaş eder şirânı Kars'ın

Kan içre gaziler aldı lezzeti

Nice şühedâlar buldu vuslâtı

Alaman kâfirı atar misketi

Telef oldu sab-i sıbyanı Kars'ın

Bir gulgüle düşdü bu şehristane

İlâhi ne yaman düşdük giryane

Hasretiyle ciğer döndü büryane

Semaya dayandı efganı Kars'ın

Çekdi leşkerini kâfir melanet

Eyleyüben gelir şirin şetaret

Durmıyub İslâm'a eyler hasaret

Kaldı bahr-i gamda insanı Kars'ın

Begayet aksine ruzigârimız

Gitti elde değil İktidarımız

Bağlandı kalmadı burc-ı bârımız

Anın-(i) çün bulunmaz imkânı Kars'ın

Şirin camileri eyledi harap

Böylece hakaret kıldı bi-hesap

Kâfirin küfründen eder içtinap

Daim eyler ehli imanı Kars'ın

Bu tevarihleri yazın Hünkâre

İnayet babında kıla bir çare

Olan yok biz gibi seyyah, seyyare

Oldu çok kimseler tıyanı Kars'ın

Anda çok bulunur erbab-ı kâmil

Vahdet içre olur ilmile âmil

Tâlipler ders alır okur avâmil

Sefil (?)dir aşkile irfanı Kars'ın

Hakk kerem eylerse kılarız inşa

Mimarı olursa Mustafa Paşa

Hem mükemmel olur tâ baştan başa

Revnak bulur eski devranı Kars'ın

Bin iki yüz kırk üç tarih-i salı

Nazmîle işaret oldu ahvalı

FARKÎ der giderse Urus Kralı

Ziynet bulur arz u mekânı Kars'ın

(*) Bu destan ortadan ikiye katlanmış bir kâğıt parçasının yarım yüzüne elle yazılı olarak bulunmuştur. Kim tarafından ve ne amaçla bu kâğıda geçirildiği bilinmiyor.

Araştırmalar :

TÜRK DESTANLARI

Yazan : Murat URAZ

Büyük olaylar, büyük çarpışmalarla ünlü kahramanların üzerine düzenlenmiş ve düzen-leyenleri bilinmeyen halkın ortak malı uzun manzum eserlere, Lâtince «Epos» sözünden esinlenen Fransızlar «Epopée», Türkler ve kimi İslâm uluslar da «Destan, Dâstân» demişlerdir.

Bu destanlara giren olaylar; eski çağların biriktirdiği ağırlıkların altından kurtularak yüze çıkabilenlerdir ki, toplumlarca ele alınarak işle-nen bu olaylar, bunlardaki kahramanlar; epik karakter ve geleneklerle süslenerek efsâneler âleminde, hayal gücünün ulaşabildiği kadar yükseklerle çıkarılmıştır.

Şu var ki; eski uluslarda destan ürünlerinin ilk göze çarpanları, Cosmique ve tanrısal ko-nularda kurulmuş olanlardır. Normalin üstüne çıkarılarak gösterilen dünya olaylarıyla aşırı kahramanlıklar üzerinde düzenlenmiş destanlar bunlardan sonra başlar.

Türk ulusunun da destan gelenek ve nite-liklerinin kuvvetli izlerini belirten bol ürünleri türemiştir:

Bunlardan olmak üzere; Yaradılış, Enümae-lis, Kumarbi, Tukyü, Göç, Ergenekon, Oğuz Kaan, Gılgamış, Manas gibi, Türklerin büyük ulusal destanlarının yapısını kuracak bu zengin ürünler toplanamamış, dağılık kalmıştır.

Orta Asya Türkleri arasında kurulan, dağılık kalarak ancak XV. y.y.'de derlendiği anlaşı-lan «Dede Korkut» hikâyelerile, XVI. y.y.'de dü-zenlenen, sonraki yüzyıllara geldikçe halk hikâ-yecileri elinde çeşitli varyantlarla zenginleştirilen «Koroğlu» hikâyeleri ise, düzyazı ile tertip-lenerek aralarına şiirler serpilerek destan çehresi göstermiş hikâyelerdir.

Şimdi; eski Türk destanlarını az bile olsa açıklayabilmek için «Manas» destanından kısa-ca söz etmek, bir de küçük parça göstermek yerinde olur:

XI., XII. y.y.'da kurulduğu öne sürülen, üle-rinde İslâmlık etkileri de beliren Manas Destan-ını ilk olarak 1861'de Kırgız Türklerinden Ço-kantöre'nin tanıttığı görülmektedir. Bu destanın son yıllara doğru söylenen beyit sayısı 40 bi-nin üstündedir. Radlof ise 1885'te bu destan-ın 12450 mısra olduğunu söylemişti.

Destanın konu aldığı Manas; büyük vücutlu ve kuvvetli bir kahramandır. Boyu beş metre,

göğüs genişliği dokuz karıştır.

Doğunca avucunun içi kanlı olan Manas, beşikte iken konuşmaya başladı. Az zaman için, de kahraman oldu. Akboz adında bir atı, Kani-ke adında bir sevgilisi, Bakay adında bir arka-daşı, Yakıp Han adında babası vardı. En büyük düşmanı da Mesûs'lerin başı olan Eryulay idi. Eryulay çok kuvvetli ve oburdu.

Bunun da Açıbudan adında ünlü bir atı vardı. Eryulay bir gün çok yemiş, derin uykuya dalmıştı. O sırada Manas onu öldürdü.

Destanda Manas'ın doğumu, büyümesi, ev-lenmesi, düşümler, eğlenceler, çeşitli olaylar, sa-vaşlar geçer.

Çin'lilerin «Tek gözlü dev» ile çarpışmaları olmuş, sonunda da Manas'ın ölümü yer almış-tır.

«Aladağ gibi Manas», «Akar su gibi Ma-nas...» sözleriyle övülen Manas'ın ok işlemeyen demirden bir zırhı da vardı.

Manas beşikte iken babası; Bakay'a şunları söyledi:

Kırgız ağızıyla olan bu parçanın ilk beyti şöyledir:

Manas beşikte yatıp sölüdü

Ak sakallı atıko Yakıp Han:

Bu beyitten sonraki bir kaç beyit'in bugünkü Anadolu söyleyişine çevrilmiş şöyledir:

Yakıp Han, ak sakallı babacığım

Ben Müslüman yolunu açacağım

Kâfirlerin bütün mallarını dağıtacağım

Onların hepsini kovacağım

.....

Yakıp han bu sözleri işitince

Alabaşlı, yörük Çakır atı

Alıp gelerek eğerletti

Altın yakalı bakır yenli

Serçe gözlü ak zırhı aldı

Süslerini altından

Ve gümüşten döktürdüğü

Zırhı giyindikten sonra

Yakıp han çağırdı:

«Bayın oğlu Bakay han!

Buraya gel! Yanıma gelsene!...

Başım üstüne söz söyleyeceğimi!

Benim Manas adlı tayım:

«Ata bineceğim, yola çıkacağım» diyor.

İşte bu Manas oğluma

Yemek pişirip, ateş yakıp
Yanına yoldaş ol Bakay!
Görmediğini göster, Bakay!
Bilmediğini öğret, Bakay».

Halk destanları denilen dörder dizelik parçalarından yapılmış ürünlere gelince; bunları halk şairleri düzenler, ağızdan ağıza dolaşır, halk şairleri kahvelerde, toplantılarda saz çalarak okurlardı.

Bu destanların okunuşu sırasında çeşitli geleneklere de gidilir, halk şairleri bunları söyler ve çalarken arada bir, yoluna getirerek olayları canlandırır ve küçük hikâyeler de anlatırlardı.

Destanlar Semâî kahvelerinde de daha değişik bestelerle okunduğu gibi, Yeniçeri ocaklarında da, kahramanlık konuları üzerinde olanlarını; kendi aralarında yetmiş usta hikâyeciler ve şairler anlatırlardı.

Destanlarda kahramanlardan başka, toplum arasında geçen olaylar da yer alır, bunların içinde güldürücü olanlar da bulunurdu. Deve, Kesikbaş, Geyik gibi din havası içinde düzenlenmiş olanlar da vardır.

Destan sözü kimi İslâm milletlerin tarihlerinde, ünlü işlerinde ad olarak ta geçer. İranlılar bülûle de: «Hezâr dâstan» derler.

İslâm - Osmanlı aydın toplum kültüründe, tarihe kaymış kahramanlıkları konu alan eserlerin kimisinde destan sözü epeyce yer almıştır ki; «Dâstan-ı tevârih-i mülûk-u Âl-i Osman» bunlardan biridir.

Aydınlar, destan formunda düzenlenmiş eserleri beste ile okuyanlara da «Dâstan serâ» dedikleri gibi, halk arasında da kimi yaygın olaylara ve bu olayları yapanlara; «Dillere destan oldu» sözleri kullanılmaktadır.

Son nesil içinde bu söze yer verenler de olmuştur. Haldun Taner; ünlü müzikal piyesini «Keşan'lı Ali Destanı» diye adlandırmıştır.

Halk şairleri, ayırımızsız olarak denilebilir ki, hepsi de yurdunu ve milletini seven insanlardı. Sıla özlemi ile yanan halk şairi yalnız sevgilisini değil, yurdunu ve yurttaşlarını sevdiği için:

Sıla derdi, vatan dedi, yar derdi.

demekle vatanını ve vatanındaki sevdiği insanları da söylemek istemişti. Millet ve yurt sevgisini öne sürmemiş halk şairi görülmemiştir.

Çeşitli konular üzerinde söylenmiş Türk

halk destanlarından bir kaç parça aşağıya alınmaktadır.

«Züğürt destanı»ndan : Düzenleyen : Ali

Âlemde bir kolay sanat bulaydım,
Para için çekmez idim kasâvet.
Ya ekmekçi, yahut kasap olaydım,
Mihnet ile kurban etmek ne hâcet?

Matrabazlık bilmem, alıp satmayı,
Avcı olsam, bilmem tüfek atmayı,
Öğrenydim bârı kalem tutmayı,
Kâtip olsam Hak eyleye inâyet.

Boyacı olsam tırnaklarım boyanır.
Nalbant olsam zor işe kim dayanır?
Hamamcı olsam erkenden kim uyanır?
Dellâk olsam sıkır beni hararet.

Kadı olsam Mahkemede duramam,
Müftü olsam maslahatı bulamam,
Sofu olsam her gün namaz kılamam,
İmam olsam uymaz bana cemaat.

Derviş olsam ben giyemem külahı,
Yoldaş olsa kullanamam silâhı,
Ali senden yardım ister ilâhî!
Züğürt edip çektirmeye zaruret.

«Nasihat destanı»ndan. Düzenleyen: Erbabı

Kemlik edip bir kimseye çatarsan,
Duyulur her kime bir taş atarsan.
Bedestan kurbunda cevher satarsan;
Bahasın bilmezle mezat eyleme.

Bir kimse âlemde kibir eylese,
Hışma gelip kem kelâm söyler ise,
Bir zâlîm ki sana zulm eyler ise;
«Eden bulur», sen inkisar eyleme.

Âdeme uymadı, İblis âr etti.

Anın için Mevlâm yerin nâr etti.

Bu cümle âlemi yoktan var etti.

Zikr eyle Mevlâyı bizâr eylemel

«Cenk destanı»ndan: Düzenleyen: Hengâmi

— Mizah yolu —

Bir gemi yaptırdım Ayrık kökünden,
Bin pâre top dizdim tâze soğanı.
Mısır darısından hesapsız gülle;
Niyetim fethetmek Firengistanı.

Bin karga götürdüm gemiye bekçi,
Örümcek Ağası bile yedekçi.
Yüz binlerce serçe yazdım tüfekçi;
Sivri sinek oynar, Kılıç kalkanı.

Çıktı kelebekler açtı yelkeni,
Reis karıncalar dikti sereni,
Kertenkele orsa etti dömeni,
İşâret hocamız; Fındık sıçanı.

Ördek emir kaptan, bastı bacaklı,
Keklik topçu başı, kızıl ayaklı,
Yüz bin karabatak yalın ayaklı,
Martılar uzaktan sezer düşmanı.

«Uğursuz destanı»ndan. Düzenleyen : ?

Börekçi oldum, ciğer döndü püryan'a,
Paçacı oldum, bir kelp düştü kazana.
Gemici oldum, çıktım bahr-ı ummana,
İplerin kaçırdım, yelken açarken.

Tüccar oldum, ben de geçtim dükkâna,
Gelmez oldu, fındık ile kestane,
Bekri oldum, yerim oldu meyhane,
Geldiler kol bastı, bâde içerken.

Kalaycı oldum, kalayladım kablârı,
Hep kırıldı, tavaların sapları.
Hekim oldum, verdim eczaaları,
Bir kaçın öldürdüm, ilâç ederken.

Hasırcı oldum, bükemedim ipini,
Boyacı oldum, deldim boya küpünü,
Bağcı oldum, kırdım kazma sapını,
Şehri suya verdim, bostan sularken.

«Karı - koca destanı»ndan : Düzenleyen Beşiktaşlı Gedâî.

Karı der ki; ne beklersin yanıma?
Var git herif sıkma benim canımı,

Bu gün gördüm filan kesin hanımı,
Takmış kulağına elmas küpeler.

Koca der ki; benim nazlı cananım,
Sana feda olsun bu tatlı canım.
Sen ellere bakma, kaşı kemanım,
Bu kadar ettiğin cefalar yeter.

Karı der ki; ben de bir nâzik tenim,
Var mıdır ellerden bir noksan yerim?
Al ferâce, parlak potin isterim.
Beklerim durma gel, akşama kadar.

Koca der ki; nedir bunun çâresi?
Kesilmiyor masrafların âresi.
İki cebimde yok bir mum pâresi,
Alamam sevdiğim, yoktan ne çıkar?

Karı der ki; ya al, ya beni bırak!
İşte oldum sana yıldızdan irak,
Gayri var git, başın çâresine bak!
Akşam eve koymam gelirsene eğer.

Karı kocasını eyler iştikâ,
Hâkim kapısında görülür dâvâ,
Derler ki; «Bu kadın yâr olmaz sana,
Koyver yakasını olma derbâder».

Hasılı boşanır avret erinden,
İylik memul olmaz binde birinden
Mevlâ esirgesin karı şerrinden,
Esir olmuş koç yiğitler ne gelir?

Halktan meraklı olanlar, destanları toplar,
bunları cönklerine yazar, ya da yazdırırlardı.
Yalnız destanlardan düzenlenmiş cönkler de
çoktur.

Yıllık abonesi : 60,

altı aylık abonesi : 30

liradır.

Yurt dışı senelik abone :

\$ 8, £ 4, DM. 15

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Basilmayan yazılar
istenince geri gönderilir.

Dizgi ve baskı :
YÖRÜK MATBAASI
İstanbul

TÜRK HALK BİLGİSİ (FOLKLOR) DERNEĞİ'NİN YAYIN ORGANIDIR.

Sahibi ve Genel Yayın Müdürü : İHSAN HİNÇER

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu : 46, Aksaray — İstanbul, Tel. : 22 49 74

ŞAİR VE DESTANCI PÖLKEN

Yazan : Prof. Dr. M. Kemal ÖZERGİN

Bütün Türk topluluklarında olduğu üzere, Batı Türkistan halk edebiyatında da destan ve hikâyenin mühim bir yeri vardır. Bu dalın sanatçıları (özb: bakhşi, destonçi), belli ocaklara bağlı usta-çırak zinciri boyunca, toplumda sanat heyecanı ve zevkini yaşatarak günümüze dek ulaşmışlardır. O bölgede yetişmiş sanatçılardan Özbek halk şairi ve destancısı Pölken (özb: Polkän), bu alanın değerli temsilcilerinden biridir.

Şair Pölken'in öz adı «Muhammedkul Camrat-oglu» dır. 1874 yılında, Semerkand'ın kuzeybatısına düşen Hatırçi ilçesindeki Katagan köyünde dünyaya geldi. Küçük yaşta yetim kalmıştır. Yörede besicilikle geçinen âileler onu alıp korudular. O yaşlardan hayatını kazanmaya başlayan küçük Muhammedkul'u bir sürünün başına bırakmışlardı. O da çobanlık yaparken, dombıra denilen iki telli çalgıya düştü. Bunu kısa sürede mızrabıyla çerterek çalmasını öğrendi. Bölgenin o yıllardaki destancılarından Cessak Bahşi, küçük Muhammedkul'daki bu istidadı görünce, onu yanına aldı. Artık bu destan ustası elinde kendi yerini bulmuştu. Özbek halk edebiyatı ile musikisinde büyük yer tutan destan (özb: doston) ve termë (özb: termä) türlerini, işte o yetişme yıllarında kavrayıp öğrendi. Yirmibeş yaşlarına vardığında (1900 sıraları), destancı Pölken yörenin tanınmış ve aranan bir sanatçısı olmuştu. Birinci Dünya Savaşı'na dek geçen süre onun sanat hayatının canlı yıllarını teşkil ediyor.

Çarlık hükümeti, Batı Türkistan'da 1916 yazı sonlarında çıkan Merdikâr isyanı'nı pek kanlı bir şekilde bastırdıktan sonra, ordusunun geri hizmetini için Türk'ler'den çok kişiyi askere almıştı. Bunlar arasında destancı Pölken de bulunuyordu. O yılın güzünde başlayan ve Rusya'nın Avrupa'daki kentlerinde geçen aylarda, bu işçi (özb: mardikor) bölükleri çeşitli yerlerde çalıştırıldı. Bu vesileyle o kentlerdeki alkın yoksul yaşayışını, geçim güçlüklerini akından gören Pölken, Bolşevikler'in ithilâl harırlıklarından ve hareketlerinden haberdar oldu. 1917 yılında, başsız kalmış rus ordusunun dağılmasından istifade ederek yurduna döndü. O yıllarda Batı Türkistan'daki bağımsızlık hareketleri içinde bulundu ise de, Ruslar'ın yeniden lareyi ele geçirmelerinden sonra, halkı arasına

çekildi. Toplumu çekmek için halk sanatçıları kullanan yeni idareciler, Pölken'i de ideoloji propagandasına girmeye kendi usulleriyle zorladılar. Sanatın hür ortamını bulamayan sanatçı, sanatında gerilediği gibi, halk arasında da inandırıcılığını yitiriyordu. Nitekim ondan bu devrede alınmış üç destan'ın başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu yüzden idarecilerin ilgi dışına ittikleri değerli halk şairi ve destancısı Pölken, 67 yaşında iken, İkinci Dünya Savaşı'nın bunalımlı geçen 1941 yılında, tesbit edilmemiş bir gün ölüp gitti.

Özbek destancısı Pölken, içinden yetiştirdiği toplumun özelliklerini kendinde toplamış ve halkın gönlünde bir sanatçı idi. Dağarcığındaki eski destanları, dombırasının tatlı ezgileri eşliğinde büyük başarıyla temsil eder, dinleyicilerini coştururdu. Özbek Türkleri'ndeki edebî unsurları yüzyılların içinden süzüp o'gunlaştırmış olan destanları eski ustalardan derleyip kendinden sonrakilere aktarması, onun millet kültüründeki yerini ve değerini belirliyor. Bu destanlardan duyulan edebî zevk ve heyecanın yanısıra, anlatılan olaylar arasında ve arka plân-da Batı Türkistan'daki göçerevlilerin geçmişteki yaşayışını, hayat tarzını, günlük işlerini, toplum değerlerini, töresini, âdetlerini, dileklerini ve umutla bekleyişlerini de bulmak mümkündür.

Destancı Pölken özellikle, Özbekler'in pek sevdiği «Gorogli» (Azerbaycan ve Türkiye'de Köroğlu) kollarından bir çok destanı bilir ve üstün başarıyla anlatırdı. Ancak onun yorumunda Gorogli tipi, toplumu uğrunda yabancı istilâ ve sömürsüne karşı çıkan, yüksek değerler iyesi ve yüce gönüllü bir kişi olarak tanıtılır. Bunlarda adı geçen Avez Han, ötekilerdeki Ayvaz'dır.

Onun dağarcığındaki destanlar arasında, konu ve yorum açısından değişik nitelikler de görülmektedir. Ayrıca toplum yaşayışındaki değişmeler ve bununla doğmuş yeni tipler de destancının ilgisinden uzak kalmamıştır. Şair Pölken'in saziyla temsil ettiği, eski gelenek içinde olgunlaşmış destanlarda amacına uygun bir bedii yükseklik vardır. Bunun yanısıra, onun kendi koşıkları, termeleri ve destanları da, çağımız özbek halk edebiyatının güzel unsurlarıyla seçkin örneklerinden sayılır. Destancının ken-

di yetiştirmesi bir çağı olduğunu bilmiyoruz.

Pölken'in temsil ettiği değişik konudaki destanlarda bulunan bir özelliğe de işaret etmek gerekiyor. Anlattığı her destan temelinde, konunun dışına çıkmadan ve bediiliğini düşürmeden, Batı Türkistan'daki Türk topluluklarının her çağda istilâci ve sömürücülere karşı giriştikleri yığıtçe çarpışmaları belirtmekten geri kalmadığını görüyoruz. Destanın sahnesi, kiminde Ortaçağ'daki Arap akınları yıllarında, kiminde Japon istilâ savaşı sırasında yaşanır. İşte onun halk önünde temsil ettiği bu destanlarda hep, yerli halkın istilâcılara ve sömürücülere karşı olduğunu belirtmesi, adaletin er-geç üstün geleceği inancını söylemesi ve onların mücadele azmini kamçılamaı dikkati çekiyor. Bütün bunların aslında çağı sömürgecileri için söylendiğini düşünmemek elde değildir.

Destancı Pölken'in günümüze kazandırdığı destanları iki kümeye ayırıp ele almak gereklidir. Bunların ilki, başta Cessak Bahşi olmak üzere, yaşlı ustalardan derlediği eski destanlar, ötekisi kendinin işleyip ortaya çıkardıklarıdır. Onun halk destanlarından yetmiş aşkını bildiği tesbit edilmiştir. Özbekistan Fânlar Akademiyası Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nce bunların çoğu derlenmiştir. Araştırmacılar, Pölken'in dağarcığında bulunmuş eski destanlardan başlıcasını şöyle sıralamaktadır:

Avez Han
Avez'ning üylenişi
Avez'ni izleş
Berdıyâr Atalık
Böteköz
Çambıl kamalı (Gorogli'dan)
Ernazar Han
Gorogli'nın tugılışı
ve balalığı
Gulnâr pârı
Khasan çapsan
Khasan Han
Hıdır-ali Elbegi
Khilâmân (Gorogli'dan)
Khurşid-ay
Miskal pârı
Râyhan Pâdşâ
Yûnus pârı
Zamân Bek
Zâyidin-ay

Pölken'in bir sanatçı olarak, kendinden dört destan çıkardığını biliyoruz. Onun ilk eseri, 45

yaşlarında hazırladığı, «Mardikân» destanıdır (1918-19 sıraları). Merdikâr isyanı'nın kanlı olayları, sonra kendisinin rus kentlerinde gördükleri ve bunların onda bıraktığı duygular, bu eserin temelini oluşturur. Destan'da, Türkistan halkının Rus Çarlığı'na ve onun mahallî sömürgecilerine duyduğu derin hınç da açıklıkla dile getirilmiştir. Halk edebiyatının başarılı bir eseridir.

Daha sonraki sovyet devrinde Pölken'e koşıklar ve termeler söylatildi, yeni destanlar hazırlatıldı. Sovyet idarecilerinin sipariş ettiği «Khasan batrak», «Komsomolka Aytotı» ve «Khasan-köl» adlı üç destan, konu bakımından zayıf olmakla birlikte sanat ve halka duyurulmak istenen amaç bakımından dikkate değer eserlerdir.

Özbek köylülerinin toprağı islah etme, su getirme çabaları ve bu uğurdaki çalışmaları, başarıları «Khasan batrak» (1927) destanında dile getiriliyor. Bununla Özbek halk edebiyatının destan türüne değişik bir konu da girmiştir. Destan'daki tiplerden Khasan'da, o yıllarda köylülerin güç şartlar altındaki geçim zorlukları, sömürücülerin tutumlarına karşı infiali, yaşayışlarının içyüzü ortaya konur. Bu tipin hareketli bir çalışma içinde yer alışı ve çabası gösteriliyor. Öteki Avez-bay ile Cân-ali Çontâk tiplerin de ise, yenik düşen sömürücülerin tutumları ve özellikleri belirtilmiştir. Bu sonuncularda asıl kişiliklerin yerli adlar altında gizlenmek zorunda kaldığı sanılıyor.

Pölken'in üçüncü eseri «Komsomolka Aytotı» adını verdiği destandır. Duygulu ve destansı nitelikteki bu eser, 1938 yılında ortaya çıkmıştır. Ortak çiftlikler kuruluşu sırasındaki menfaat çekişmelerini ve o arada kadınların bilinç ve psikolojisindeki gelişmeyi konu almıştır. Bununla kadını erkeğe karşı kışkırtan öğreti işlenmektedir. Destan'ın önde gelen Aytotı tipinde yine o yıllarda kendi hukukunun bilincine erip, kendine yeten, korkmaz ve çekinmez bir Özbek kadını tasvir edilir. Ancak eserin bütününde her şeyi iyiden alan asil bir ruh hâkimdir. Aytotı'nın düşman eliyle öldürülmesi, bu ortama itilen kadında, maddî veya manevî ölümün kaçınılmaz olduğunu belirttiği sanılıyor.

Kendisinden 1938 yılında yazılıp alınmış sonuncu destanı «Khasan-köl», Japon emperyalizmi ve yeni Rus düzeni temaları üzerine kurulmuştur. İlkini istilâci siyasetinden nefretini belirten destancı, kendi ülkesindeki yeni idareci-

AFGANİSTAN'DA ETNİK GRUPLAR VE KÖKENLERİ

— 4 —

Yazan : Donalt N. WILBER

Türkçesi : Oğuz AKTAN

Bunlardan Taimurilerin sünni Hazaralar olduğu bildirilmektedir. Bazı kayıtlar tüm Çakar Aymakların fiziksel tip bakımından Moğol olduklarını söyler. Bazıları da içlerinden yalnızca Hazaraların İranlı görünüşte, ötekilerin Moğol olduğunu söyler. Gerçekte Moğol, Fars veya Tacik ve Türk unsurlar bu aşiretlerin arasında farklı ölçülerde bulunmaktadır.

Bu aşiretlerden hiçbiriyile ilgili antropolojik ölçümler alınmamıştır. Bir kayda göre bunların çoğunluğu şii müslümandır. Bilinen en yakın nüfus tahmini 1815 lerce 400-450.000 arasında olduklarıdır. 19. yüzyıl kayıtları Taimurilerin dışındaki bütün aşiretlerin İran tipinde kara çadırlarda, kubbe biçimli yurtlarda veya yurt biçiminde çamurdan konutlarda yaşadıklarını bildirir. Bu anlatılanlardan, Çakar Aymakların Türk veya Moğol kökenli olduklarını veya bu toplulukların etkisinde kalmış oldukları sonucu çıkarılabilir.

Belüçiler, hristiyanlık döneminin ilk yüzyıllarında Orta Asya'dan gelmiş olabilirler. Önce İran'a, güneye inmiş, sonra da doğu yönüne, Belüçistan yoluyla İndüs ırmağına varmayı amaçlamışlardır. Bu varsayım doğruysa göç yolları Afganistan'ın ortasından geçmemiştir hiç. Belüç göçebe - çobanları kara çadırlarda yaşar Doğu Orta İran'ın Afgan sınırına yakın yerlerinde ve Kuzey Belüçistan da yaşarlar. Ve bir bölümü de mevsimlik göçleri gereği bu iki bölge arasında gidip gelir. Belüci göçünün olduğunu söylediğiniz Afganistan'ın güney ve batı bölgelerindeki Belüçilerin nüfusunu kestirebilmek güçtür; Afganistan sınırları içinde 20.000 kadar Belüci vardır.

erin benimsetmek istedikleri düzeni anlatmaya girişir. Bu arada ülkesinin barışsever güçlerinin de erdemliği de över. Pölkən bu destanın da, hayat gerçeklerinin temelinde, adalete inanmış güçlerin hiç bir zaman yenik düşmeyeceği gerçeğinin de bulunduğunu belirtiyor.

Halk sanatçısı Pölkən'den derlenmiş bazı destanlar ancak son yıllarda basılabilmeye başlanmıştır. Onları burada göstereyim:

Khurşidoy, Taşkent 1965; Goroglıning tuluşu, Taşkent 1967; Gulnor pəri, Taşkent 1967; Hilaman. Goroglı tsikli dostonlaridan. Taşkent 1970; Khasan Çopson, Taşkent 1970.

Belüçistan'da Belüç aşiretleri, Hindistan'ın güneyindekini andıran bir dravidyen dili konuşan bir topluluğa rastlamışlardır. Brahui adlı, Belüçistan ve çevresine yayılmış bu topluluk ana (kendi) dillerini konuşur fakat diğer yönlerden Belüsi kültürünü benimsemişlerdir. Brahuilerin bir bölümünün mevsimlik göç sırasında güney Afganistan'a girdikleri bilinir.

Doğu ve Kuzey Afganistan'da az sayıda Hindu yaşamaktadır. Ataları birkaç yüzyıl önce bu bölgeye yerleşmiştir. Çoğunluğu kentlerde tüccar, aktar ve bankerdir. Birkaçı da Kabil'in hemen kuzeyindeki Kuhi Daman yöresindekiler gibi bahçıvanlık yapar. Bu Hindular Pencap'ın batısında konuşulan Lahnda dilini konuşur. Yüzyıllar öncesinden beri Afganistan'da ufak Yahudi kolonjileri vardır. Başlıcaları Herat, Kabil ve Afgan Türkistanı'nın çeşitli kentlerindedir.

İS. 8. yüzyılda Arap orduları islamı yaymak amacıyla Türkistan'ı aldılar. Bu arapların torunları bugün Afgan, Tacik, Hazara ve Özbek topluluklarına karışmıştır. Kanıtı da Afganistan'da olduğu söylenen birkaç seyiddir. Afganistan'ın doğu sınır boyunca, otorite tanımayan (kendi önderlerinden bile), otoriteden her zaman rahatsız olan ve bu hareketleriyle ünlenmiş birkaç Afgan aşireti yaşar. Kabil'in doğusundaki ve Kabil ırmağının kuzeyindeki alanda Pushtu dilinden ayrı diller, Pashai ve Parachi konuşulur. Kültürlerinin Afganlarınkinden ne denli ayrıldığını anlayabilmemize yarayacak bilgiler az olmakla birlikte elimizdeki bilgilerden, çıkarlarının her zaman Afgan hükümetinininki doğru!usunda olmadığı anlaşılmaktadır.

Okuma - yazma oranı yüksek, ticaretle ve el sanatlarında ileri düzeye varmış barışçı bir halk olan Tacikler devlet bürokrasisinde ve kent ekonomisinde yaygın olarak görev almışlardır. Taciklerin mevkileri Afganlarınki kadar yüksek olmasa da Tacikler Afgan ulusal topluluğunun saygı duyulan üyeleridir ve kasaba ve kentlerde Afgan erkekleriyle Tacik kadınları arasında evlenmeler olmuştur.

Özbekler Afgan yönetimini tanımıştır ve karşılığında Afganlarca hoş karşılanmışlardır. Özbeklerle Afganlar arasındaki evlenmeler üzerine bilgimiz kıttır. Fakat Özbeklerin Taciklerle,

ARAŞTIRMALARI

Kırgızlarla ve Kuzey Afganistan'daki öteki etnik gruplarla serbestçe evlendiklerini biliyoruz. Özbekler, Tacikler gibi Kabil'deki yüksek okullara kabul edilmekte ve fırsat doğduğunda daha ileri öğrenim görmek için yurtdışına da gönderilmektedirler.

Çevre bölgelerdeki etnik gruplarla ilişkiler üzerine elimizde yeterli bilgi yoktur. Dağlı Tacikler ve Wakkan koridorunda yaşayan Kırgızlar izole edilirler. Dış dünya ile ilişkileri birkaç Afgan devlet görevlisi ve sınır boyundaki ileri askeri karakoldan ibarettir. Orta Afganistan'ın Hazara Moğolları toplumsal tabakalanmada altta sayılırlar. 15. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna dek devletin vergi toplayıcılarına karşı şiddetle direnmiş bağımsız bir halk olan Hazaralar, işlerine düşkün, tutumlu ve birşeye gerek duydıklarında karşılayabilecek beceriye sahip insanlardır. Fakat Hazarajat'ın dağlık bölgesi yaşamı sağlamak için ancak birkaç yol açık bırakır. Hazara Moğollarının çoğu mevsimliğine veya birkaç yıllık bir süre için Kabil'e, Kandahar'a, hatta Afganistan dışına iş aramak ve evdeki ailelerinin geçimini sağlamak için gitmek zorundadırlar. Hazaralar tarım ve koyun yetiştirme dışında iş bilmedikleri, vasıfsız oldukları için gittikleri kentlerde hamallık ve benzeri bedengücü gerektiren işlerde çalışırlar. Bu nedenle de sosyo-ekonomik cephede düşük bir yere sahiptirler.

Afganistan'da mevcut etnik gruplardan çoğu komşu ülkelerde de vardır. Kuzeydoğu Afganistan'ın en uç uzantısında yaşayan dağlı Tacikler yalnız Afganistan'da değil Sovyetler Birliği'nin bitişik bölgelerinde de yaşarlar. Ve gerçeğe bakılırsa Sovyet tarafında yaşayan Tacikler o denli kalabalıktır ki adı Sovyet Tacikistan Cumhuriyetine verilmiştir. Dağlı Tacikler, evleri sayılan vadilerdeki köylerinden ayrılarak sık sık seyahat etmediklerinden iki ülkenin Tacikleri arasında çok az hatta hiç ilişki olanağı yoktur. Aynı Pamirler bölgesini paylaşan Kırgızlar daha ha-

reketlidir. Afgan, Sovyet ve Çin bölgeleri arasında mevsime bağlı göçleri sırasında gidip gelirler. Kafirlerin yaşadığı bölge, sınırı aşmış, Pakistan topraklarından Chitral'le birleşir. Chitral'da yaşayan Kafirler de Afganistan'dakiler gibi islama döndürülmüşlerdir. Türkistan'da, Afganistan'la Sovyetler Birliği arasındaki siyasal sınır Amu Derya ile ayrılmıştır. Batıdaysa Afganistan düzlüklerini Sovyet Türkmenistanındakilerden ayıracak doğal bir oluşum yoktur. Bu nedenle Özbekler yüzyıllar boyu sınırın iki yanında da yaşamışlardır. Aynı şekilde, çoğunluğu Sovyet Türkmenistanı'nda toplanmış Türkmenler Afganistan'ın sınıra bitişik bölgesinde de yaşarlar.

19. yüzyıl yazarları, şimdiki sınırlar boyunca halkların Afganistan'la İran arasında sürekli harekette olduklarına işaret etmişlerdir. Bu hareketlerin bir bölümü göçbelerin mevsimlik göçlerinin bir gereğidir. Öteki aşiretler veya aşiret parçaları yaşadıkları bölgeleri değiştirmek için göçerler. Bir aşiretin çoğunlukla İran'a geçmesi şeklinde saptanmıştır olan. Orda birkaç yıl yaşar sonra Afganistan'daki ilk yerlerine veya bir başka yere dönerler. Hayli yüksek oranda bir sınırlararası trafik hala görülmektedir. Afganistan'ın güney sınırı boyunca bir takım Belüç aşiretleri ve Brahuiler mevsimlik göçleri sırasında sınırı aşarlar.

Kuzeyden, batıdan ve güneyden siyasal sınırları aşan etnik grupların varlığı ciddi siyasal sorunlar doğurmaz. Komşu bir ülkede akrabaları bulunan sayısı en kabark topluluk olan Özbekler, Kurulu Afgan devletini tanımışlardır. Ve Afgan sınırının kuzeyinde kalan Özbeklerle birleşmede hiçbir ulusal çıkar görmemektedirler. Daha ufak etnik gruplar, bulundukları yerden hoşnutlular. Hoşnut değillerse, göçebe çobanların çok eski göreneğini izleyerek daha çok özgürlük ve refah umdukları sınır ötesine geçerler. Bu ülkeleri başarıya ulaşırsa önceki vatan topraklarına dönerler. Bu göçbelerin bazıları yaz otlaklarından kış otlaklarına gitmek için siyasal sınırları dikkate almaz aşarlar. Her küçük grup ancak kendi çıkarını gözetir, ulusal ülkülerle ilgilenmez.

Afganistan'ın güneydoğu sınırı boyunca Afgan aşiretleri bir engellemeye karşılaşmadan Pakistan içlerindeki tepelere dek uzanırlar. Hepsi aynı dili, Pushtu konuşur. İki ana dil kolu vardır bu dilin. Fakat bu lehçelerin yayılımı siyasal sınır çizgileriyle çakışmaz. Aşiretlerin çoğunluğu sünnidir, birkaçı ise şiidir. Aşiretlerin otoriteye en çok direndikleri bölge burasıdır. Kendi ön-

DERGİMİZİN EKSİK SAYILARI

Çeşitli tarihlerde, dergimizin tükenen 49 sayısının ikinci baskılarını yaptırmıştık. Bu kez de 32,33,50,59,65,71, 74,85,89,92,121,140,156 ve 164. sayılarının ikinci baskılarını yaptırmış bulunuyoruz.

Eski ve yeni tüm sayılarımızın fiyatı 5 liradır. Okuyucularımıza duyururuz.

TFA

derlerine bile karşı gelirler zaman zaman. Aşiret üyelerinden başı yasalarla derde girenler suçun işlendiği ve ülke yasalarının erişemeyeceği sınıra ötesine geçerler. Orada dostlarca korunur ve ortalık sakinleşince yine evlerine dönerler. Bir yüzyılın üç çeyreği süresince İngilizler bu sınır aşiretlerine, kendi aralarındaki çekişmelere son vermeleri, bölgede barışın sağlanması, saldırılardan ve yabancıları soymaktan vazgeçmeleri için para vermişti.

1947'de İngilizlerin çekip gitmeleriyle aşiretler yeni bir para kaynağı bulmuş, Afganistan'la Pakistan'ın Pushtunistan denilen bölge üzerine çekişmelerinden yararlanmışlardır. Afganistan ve Pakistan bugün iki çağdaş devletin ulusal hükümetleri gibi davranmalarına karşılık, aşiretler, Hıung-nu'ların, Çin'in sınır kentlerini yağmalamaları için Çinlilerin verdikleri hediyeleri kabul ettikleri zamandaki gibi davranmaktadırlar, hiçbir şey değişmemiştir. Bir hükümeti diğerine kıskırtarak bu sınır aşiretleri, geleneksel bağımsızlıklarını sürdüreceklerini sanmaktadırlar.

Aşiret bakış açısı dışında sınırdaki bu aşırıya kaçan kan gülmeler ve anlaşmazlıklar bu tepelerde yaşayan insanların ekonomik sıkıntılarından kaynaklanmaktadır. Afganistan'ın güneybatısındaki verimli ovalara göçüp yerleştikten

sonra Durrani aşireti üyeleri arasındaki aşiret dayanışmasının, öteki Afgan aşiretlerinde rastlananın dışında çok güçlenmesi kaza eseri değildir. Büyük konukseverliklerinin, kin ve öcalmaya baskın çıkması da. Sınırdaki aşiretlerin yaşadığı topraklar herhangi bir gevşemeye olanak vermez. Çoğu zaman bir karışıklığa varan aşiret veya yarı-aşiret (subtribe) bağımsızlığı, birleşik bir hükümetin sağladığı barış ve refahla ahenkli düşmez ve eğer sınır aşiretleri yardımcı olmazlarsa bu ve benzeri devletler çağdaş dünyada gitgide çaptan düşen birer tarihsel hata olarak kalacaklardır.

**

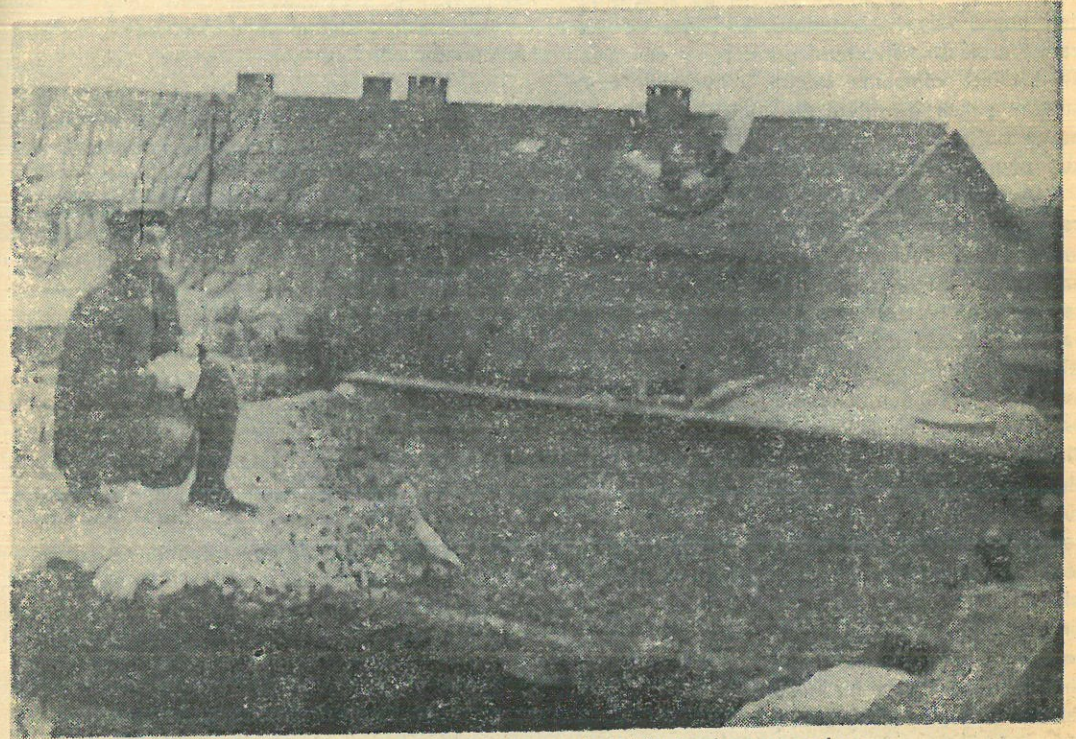
Derginin Notu: Burada sona eren bu yazının çeviricisi Oğuz Aktan, yazıda konu edilen yerleri arkadaşı Memet Fızt Bozkurt'la birlikte 1976 yılında gezmiş, yazıda yer alan fotoğrafları Bozkurt'la ortaklaşa çekmişlerdir. M. Fuat Bozkurt Afganistan anılarını «Türkistan Günlüğü» başlıklı yazısı ile TÜRK DİLİ Dergisi'nin Temmuz 1977 tarihli ve 310 No.lu sayısında (s. 6-14'de) yayımlamıştır. Konuya ilgi duyanların bu iki yazıyı karşılaştırmaları yararlı olacaktır.

Etnolog Oğuz Aktan, Prof. Dr. Orhan Acıpayam'ın yanında Elâzığ'da Fırat Üniversitesi'nde asistanlık yapmaktadır.

Gelenekler, Kuş Sevgisi ve Ticareti :

KİLİS'TE KUŞÇULUK — GÜVERCİN UÇURMAK

Yazan : Mazlum Nusret KILIÇKIRAN

Kilis'te bir kuşçu, evinin damında yetiştirdiği kuşları uçururken...

Kilis'te güvercin besleyip, uçuranlara Kuşçu adı verilir. Halk güvercini çok sever. Güvercin avlamanın ve vurmanın çok günc olduğuna inanılır. Anadolu'nun bir çok kentinde güvercin besleyip uçuranlara rastlanmasına karşın Kilis denli yaygın değildir. Kilis'in yaşı ileri kuşçularının anlattığına göre eskiden en çok kuş Suriye'nin Halep kentinde beslenirmiş. Ancak daha sonraları Kilis'te güvercin sayısı Halep'ten daha çoğalmış. Halepli kuşçular Kilis'e kuş almak için gelirlermiş.

Kilis'te kuşçular için Kuşçu Kahvehaneleri vardır. Bundan beş on yıl öncesine değin bu kahvehanelerin sayısı daha da çoktu. Bugün hala bu kahvehanelerden bir kaç tanesi kuşçuluğu sürdürmektedir. Bu kahvehanelerin müşterileri kuşçulardır. Kuşçuların dışında kuşları sevenler de bu kahvehanelere gelirler. Kuşçu kahvelerinin iç duvarlarında tel kafesli kuş rafları bulunur. Bu rafların içi de odacık bölmedir. Kuşlar genellikle bu kafesler içinde oynar güguklaşırlar.

Kuşçu kahvelerinin masaları oldukça küçüktür. Bir sehpa yüksekliğinde ve genişliğindedir. Kuşçu kahvelerinin sandalyalarına kürsü adı verilir. Bu kürsüler oturak büyüklüğünde, üstü hasır örgülü, küçük ve basıktır. Tahta ve yüksek sandalyeler gürültü çıkaracağı için bu kahvehanelerde yeğ tutulmaz. Ayrıca yüksek biçimde oturmanın kuşların keyfini kaçıracağına da inanılır. Kuşlardan kahveye alıştırılmış olanlar serbest bırakılırlar. Bu kuşlar kahvenin içinde uçuşup, oynar dururlar. Müşteriler kuş sohbetleri ve kuş alım satımları yaparlar. Bazı kuşçular daha iyi bilenlere sormak için hastalıklı, yaralı kuşlarını da yanlarında getirirler. Bazen de övünç için en gösterişli ya da yavuz kuşlarını getirdikleri olur. Kuşçu kahvelerinde gürültülü konuşulmaz. Tavla gibi çok ses çıkaran oyunlar yasaktır. Kağıt oyunları da oldukça gürültüsüz oynanır. Önemli olan kuşları seymek ve güguklamasını dinlemektir.

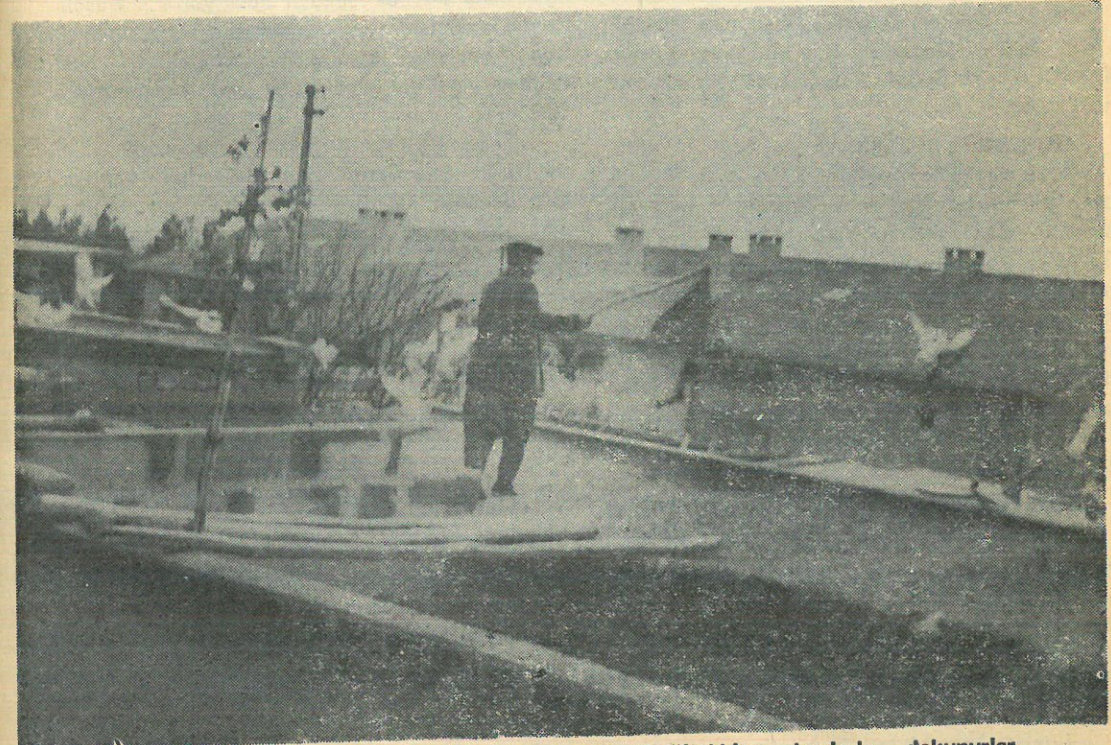
Kuşçular genellikle yerel giysiler giyerler. Beş on yıl öncesine dek, yerel giysiler dege-

Afganistan'da Mezar-ı Şerif kentinde bir kazak evi. (Fotoğraf : Oğuz AKTAN)

yaklaşıp pikeler yaparak konarlar. Yabancı kuş son anda inmekten cayarsa, kuşçu ucu çapıtlı sırıkla kuşlarını çabuk şekilde yeniden havalandırır. Eğer yabancı kuşu dama indirmeyi başarsa, damdan bahçeye yani Havişın ortasına yem atmaya başlar. Kuşlar yem yemek için damdan Havişa uçuşurlar. Yabancı kuş da inerse, onu ürkütmeden önce yemler, sonra kuşlarıyla birlikte kişleyerek kuş evine sokmaya çalışır. Eğer damdan Havişa indiremezse, yabancı kuşu ÖB dediğimiz ağla yakalamaya çalışır.

Yakaladığı bu kuşu, ya eski sahibine verir, ya da kendine alıyoyar. Zaten kuşunun yakalandığını asıl sahibi görmüştür. Bu kuşunu seviyorsa, onun bu hatayı bir daha yapmayacağına inanıyorsa, gelip yakalıyandan parayla geri alır. Bazen de kuşlar değişikle sahiplerini değiştirirler. Eğer eski sahibi gelip almazsa, kuşçu bu kuşu kendi kuşları arasına katmayı isterse, önce onun kanadını keser. Uzun bir süre uçurmaz ve eve alışmasını sağlar. Asıl sahibi gelip kuşunu istemezse ve yine de kuşçu bu kuşu satmak isterse, bu kez de kuşçu kahvelerine götürüp orada alıcı bulur. Kuşların özel bir yemi vardır. Ayrıca kuşlara çekilmiş darı ve nar tanesi verilir.

Kuşçular, uçmak istemeyen kuşlara, sırık ucuna bağladıkları bezlerle dokunurlar.

rini kaybetmemiş olduğundan, kuşçuların giysileri çok görkemli olurdu. Ayaklarında ya kulaklı yemeni, ya da kabaralı yine kulaklı olan kundura olurdu. Çorapları ya yün ya da iplik örgünden beyaz veya sarı renkteydi. Tümü de şalvar giyerdi. Bu şalvarların genel rengi siyah veya lacivert olmasına karşın kahverengi veya kurşuni şalvar giyenlere de rastlanırdı. Şalvarın ortası bol ve rahat diktirilirdi. Böylece kuşçu kuş uçururken rahat atlamalar yapabiliirdi.

Ayrıca şalvarların bu orta kısmının yürürken yere değmesi de kuşçuların cakasını gösterirdi. Bazı delikanlılar orta boşluğun ucuna özel olarak kurşun diktirilirdi. Delikanlı yürürken şalvarın ortası yere dokundukça ona bir hava verirdi. Gövdelerine bir içlik giyerlerdi. Bu içliğin özelliği yakasız olmasıydı. Ayrıca içlikler çizgili ketenden dikilirdi. İçliğin üstüne yarım kollu olan bir Bürümlü yelek giyilirdi. Bürümlü yeleğin ön kapanış yerleri birit işlemeli olurdu. Biritten yapılmış 20 tane top düğme yine bu birit iliklerinden geçirilirdi. Bürümlü yeleklerin arkası ve önü ayrıca şalvarların cep kenarları nakış işlemeli olurdu. Bürümlü yeleklerin üstüne taşçı abası denilen ince çizgili bir aba giyilirdi. Bu abaların arkası ve önü de nakışlı olabiliirdi. Belde şalvarla bürümlü yeleğin üstünden beyaz bir kuşak sarılırdı. Bu kuşakların saçakları aşağı sallanır, ayrıca kuşağın bir ucuda sağ yandan sarkıtılırdı. Başta TERLİK adı verilen bir külah bulunur, külahın etrafına da Poşu denilen bir sargı sarılırdı. Terlikler genellikle çok açık sarı renkte veya beyaz renkte olur, uçlarında küçük püsküller bulunurdu. Terliklere de nakış işlenebiliirdi. Poşular se gümüş işlemeli veya sim işlemeli olurdu. Bu poşuların da boşta kalan ucu başın sağ yanından sarkıtılırdı. Poşunun saçakları da hafifçe lina dökülürdü.

Günümüz de ise kuşçular hala şalvar giyelerine karşın bürümlü yelek, poşu ve terlik kullanmadıkları için, onların yerine güncel giyiler giymektedirler. Ancak başlarına mutlaka bir kasket giydiklerini de belirtebiliriz.

KUŞ NASIL UÇURULUR:

Kilis evleri HAVARA adı verilen beyaz taşardan yapılmıştır. Evlerin bahçeleri evin ortadadır. Dışarıdan görülmezler. Bu bahçelere AVİŞ denilir. Evlerin damları genellikle topaktır. Her damda Loğ adı verilen silindirik şekilde ağır bir taş bulunur. Yağmur yağdığı zaman bu Loğ'lara askı adı verilen bir çatal ağaç

yerleştirilir ve damlar loğlanılır. Loğlamaya başlanmadan dama iyice saman serpilir sonra Loğ taşı bir aşağı bir yukarı çekilmeye başlanır. Bu loğ toprağı iyice bastırır.

Kilis'te kuşçuluğun yaygınlık nedeni, bu ev biçimlerinin elverişli olmasındandır. Gerek Havişların genişliği ve gürültüden uzak oluşu, gerekse damlarının toprak ve düz oluşu kuşçuluk için çok elverişlidir. Kuşçuluk bu nedenledir ki Kilis'te çok gelişebilmiştir. Kuş bulunan evlerde Haviş'ın bir kenarında veya damların korunumlu bir yanında Kuş Evleri vardır. Kuşlar bu kuş evlerinde saklanılır. Kuşlar yemlenmek ve sulanmak için mutlaka Havişa çıkarılır.

Kuşlar günde iki kez uçurulur. İlk uçurma sabahla öğle arası Kuşluk vaktindedir. İkinci uçurma ise öğle ile akşam arası olan İkinci zamanıdır. Kuşçular kuşlarını sıcakta ve karanlıkta uçurmazlar. Bu nedenle, bu iki kuş uçurma zamanı seçilmiştir. Günün en önemli zamanları kuş uçurmak için seçildiğinden, kuşçular genellikle başka bir işle uğraşmazlar. Halk arasında kuşçuların iyi görülmemelerinin nedeni de budur. Kuşçuluk tembel mesleği olarak kabul edilir. Ayrıca bir birlerinin kuşlarını tuttuklarında, uyuşmadıkları zaman kavga etmelerinden, damda kuş kovalarken düşüp ölmelerinden kuşçulara iyi gözle bakılmaz. Berduş kişiler olarak görülürler. Kuşçulara kolay kolay kız vermezler. Ayrıca kuşçuların tüm sevgisi kuşlara olduğu için, eşlerini mutlu edemeyeceklerine inanılır. Tüm bu horlanmalara karşın yine de kuşçular bu işi terkedemezler. Ana babaların itirazlarına karşın genç kuşçular yetişir. Her uğraşta olduğu gibi Kuşçulukta da usta çırak durumu vardır. Usta kuşçuların yanına gençler çırak dururlar ki, kuşçuluğu iyi öğreneler.

KUŞÇULUĞUN ARAÇ VE GEREÇLERİ:

Kuş uçurmak için evin durumu, Havişın büyüklüğü ve damların uygun olması çok önemlidir. Ayrıca kuşçuluk için bir çok gereçlere de ihtiyaç bulunur. Bu gereçlerin başında kuşları damdan havaya kaldırtıp uçurmaya yarayan Sırık gelir. Sırıkların ucunda bir bez vardır. Kuşçular kuşlara sırıkla vurmak istemezler. Kuşlara bu bezi değdirirler. Bir de damlarına indirdikleri yabancı kuşları yakalamak için ÖB adı verilen bir ağ vardır. ÖB'ler de sırıklıdır. Sırığın ucunda bir çember vardır. Bu çemberden torpa biçiminde bir ağ sallanır. Yabancı bir kuş konduğunda, çemberli ağ kuşun üstüne atılır. Kuşçunun en büyük yardımcısı ise kanadı ke-

KUŞLARIN YAVUZLUĞU

Gökemli ve sadık kuşlara YAVUZ Kuş denir. Kuşçular eğittikleri bu yavuz kuşlarla övünürler. Kuşlarının yavuzluğu ile ilgili bir çok bahislere tutuşurlar. Kuşlarını bir çuvala koyup gece yarısı şehrin çok uzaklarından salıverirler. Hangi kuş evine dönebilirse; o kuşçu bu bahsi kazanır.

Kuşçular kuşlarına çok düşkün olurlar. Kuşlarının başka bir kuşçu tarafından yakalanması onları çok üzer. Bu yüzden birbirlerine düşman oldukları hatta birbirlerini öldürdükleri de görülmüştür. Bu nedenle bundan 25 yıl önce Kilis Emniyetince Kuşçuluk yasaklanmıştır. Eğer bu yasaklama olmasa idi, kuşçuluğun daha da yaygın olacağını söyleyebiliriz. Ayrıca kuşçular kuşlarını uçururken hep gökyüzüne baktıklarından sık sık damdan düşerler. Bu yüzden ölenler, sakat kalanlar da olur.

KUŞLARIN ADLANDIRILMASI

Kuşların türlerine göre adları vardır. Kuş alım satımları bu adların değerine göre yapılır. Örneğin o cins kuş zor bulunuyorsa ve görkemli bir kuşa pazarlama sırasında büyük değer bulur. Kuş cinslerinin adlarından bir kaçış şöyle dir:

Kaval, Şekkeli, Cübbeli, İstanbullu, Halepli, Urfalı, Takkeli, Musavvet, Sarı Musavvet, Kırmızı Kandilli, Hindi, Buludu Ağ, Şakşak, Aynalı, Annebi, v.b.

KUŞLARIN SÜSLERİ

Kilis kuşçuları kuşlarının bakımına büyük özen gösterirler. Onları boncuklarla süslerler. Kuşların ayaklarına boncuklu halkalar takarlar. Bu halkalara HALHAL adı verilir. Ayrıca ayaklarına ahenkli sesler çıkaran cingiraklar takarlar. Kuşların kulak kesimlerinden KÜPE denilen boncuklar sarkıtırlar. Kuşlar havışın içinde ya da damda yürürken çok güzel sesler çıkartır. Gukuklama seslerini dinlemeye doyum olmaz. Özelikle dişinin etrafında kur yapan kuşlar çok güzel seslerle öter.

KUŞLARIN HASTALIKLARI VE TEDAVİLERİ

Kuşlarda görülen en yaygın hastalık KIĞ'dır. Kuşların boğazında düğme gibi bir et benciği çıkar. Bazen de KIĞ yediği bir şeyin boğazına takılmasıyla olur. Kuşların boğazında KIĞ olduğunda buraya sarımsak ve tuz sürülür.

Kuşlar toprak yerse, bu hasta olduklarına şaaret eder.

Kuşlara hastalık tedbiri olarak zaman zaman

turşu suyu verilir, ekşi nar tanesi yedirilir, kuşların boğazına Penesilin yağı sürülür.

Kuşların görkemli olması ve Yavuzlaşması için biber tohumu yedirilir. Yazın kuşlar sodalı su ile yıkanır. Yem yemeyen kuşların boğazına tatlı sodanın suyu sürülür. Ayrıca kuşların bitlenmesi de önlenmiş olur.

KİLİS'İN ÖNLÜ KUŞÇULARI

Vaktiyle Kilis'te Mustafa Zaza adında bir kuşçu yaşamış. Kuşlarına çok düşkün olduğu için onları hep nar taneleri ile beslemiş. Günün birinde çok yoksul düşmüş. Kuşlarına bakamaz olmuş. Kuşlarının tümünü Halepli bir kuşçuya satmış. Aradan yıllar geçmiş. Mustafa Zaza yoksulluktan kurtulup durumunu düzeltmiş. Hep kuşlarını göresiyormuş. Bir gün kalkmış Halepli'ye gitmiş. Sattığı kuşçudan izin isteyip kuşlarını seyretmeye başlamış. Onları seyrederken gözlelerinden yaşlar da süzülüyormuş. Bir yandan da cebinden nar taneleri çıkarıp kuşlara atıyormuş. Bir süre kuşlarını seyrettikten sonra izin isteyip Kilis'e dönmüş. Halepli nire, Kilis nire? Evine girince bir de bakmış ki ne görsün? Kuşlarının tümü Havişta dolaniyor.

Yaşlı kuşçular Mustafa Zaza'nın kuşlarıyla ilgili daha bir çok öyküler anlatıyorlar. Kuşçu Cuma kendini din yoluna adanmış bir adammış. Konu komşunun, eşin dostun bir çok tenkidine rağmen yine de kuşçuluktan vaz geçememiş. Dabaoğlu Hüseyin'de ünlü kuşçulardan biriymiş.

Şu anda Kilis'te en çok kuşu olanlardan biri de Dr. Hikmet Serim. Hem doktorluk yapıyor hem de kuşçuluk. Başka bir kentin hastanesine atamışlar, kuşlarını bırakıp gidememiş istifa etmiş.

Kilis'in usta kuşçuları arasında şu isimleri de sayabiliriz:

Kidenin oğlu Şevki, Halil Şah, Durmuş ve Osman Kurtboğan, Ceylan Ali, Ahmet Oruç, Sünnüoğlu Ahmet, Deli Yusuf, Garibo, Mehmet ve Mahmut Köylüoğlu (Babadan kuşçular 50 yaşlarında) Halepli oğlu, Şoför Ahmet Sağıroğlu, Nohut Durmuş'un oğlu Ahmet, Hacıkemmiş gilden Yaşar.

Kuşçular arasında en çok kuş ticareti yapan ise Püskülübüyük olarak bilinir.

Kim ne derse desin. Kuş sevgisi küçümsecek bir sevgi değil. Kuşu sevmek vurup öldürmekten de mi kötü. Sevgi her yüreğe özgüde değildir ya. Bu nedenle Kilis'imizin bu geleneksel güzel uğraşını sürdüren tüm kuşçularına selamlar - saygılar sunarım.

Türk Halkı ve Konukseverlik :

KONYA KÖYLERİNDE «MİSAFİR ODALARI»

Yazan : Mustafa ATAMAN

Belki buna «vaktiyle, eskiden» dense de olabilir. Gerçi zamanımızda da yine hemen her köyde bu odalar bulunabilir, eksik değildir. Ama, geçmiş yıllara nazaran, sanırım, sayıları azalmıştır. Sahipleri tarafından da eskisi kadar ilgi gösterilmiyor. Misafir Odaları, Muhtar Odalarından ayrıdır. Türk konukseverliğinin en güzel örneklerinden biri onlar idi. Zira, en büyüğünden en küçüğüne, hatta 5-10 evden ibaret olanına kadar hemen her köyde istisnasız «Misafir Odası» ve odaları daima bulunmuştur. Tanıdık, tanımadık kim olursa olsun, köylere yolu düşenler o odalardan birinde işleri bitinceye kadar rahatça kalırlardı. Yiyecek içecekleri, ısınmaları, yatıp kalkmaları için oda sahibi tarafından elden geldiği nispette ikram ve hizmet olunurdu. Ayrıca, yolcunun binek veya araba hayvanları varsa, onların yemleri verilir, timarları yapılarak bakımları ikmal edilirdi. Bunlar için hiç bir karşılık beklenmez ve alınmazdı. Akıldan dahi geçmezdi. Maksat, sadece «Tanrı rızasını» tahsil, yolcunun duası ile sevap kazanmaktır.

Yolculukların yaya, hayvan sırtında veya araba ile yapıldığı devirlerde, hele kış mevsimlerinde uzun seferlerde geclemek için elbette emin bir yere ihtiyaç vardı. Bununla beraber, ecdadımız, her fırsat ve vesile ile insanlara yardım ve iyilikte bulunmayı şîâr edinmişlerdi. Köylerde bulunan misafir odaları işte o amaç ile daima açık, hizmete hazır bulundurulurdu. Onlar, çokca hali vakti yerinde kimselere aitti. Ama, odayı ilk defa yıllar öncesi misafire tahsis eden hali vakti yerinde kişiler vefat edip de geriye kalanlar aynı durumda olmasalar dahi, biri veya hepsi birlikte, o geleneği sürdürmekten geri kalmaz, odayı asla kapatmayı düşünmezlerdi.

Konyanın, dağlık ve ova köylerindeki misafir odaları sayılamayacak kadar çoktu. Bilhassa ovada, faraza 100 haneli bir köyde 20-25 kadar oda bulunabilirdi. Buralarda misafirlere bakım daha başka idi. Çünkü, gerek gelir, gerekse görenek itibarıyla dağ köyleri ile aralarında hayli fark vardı. Ancak, dağlık bölgelerdeki odalarda ise, misafirlere ile köylüler arasında ayrı bir samimiyet, yakınlık hakim olur, çok tatlı sohbetler cereyan ederdi. Karşılıklı nükteler, hikâye ve fik-

ralar, baştan geçen veya duyulan mâcera ve olaylar, askerlik hâtıraları, eşkiya menkıbeleri, avcılık sohbetlere ayrı bir renk katar, zevk verirdi.

50 yıl öncesine kadar bir bucak merkezi iken, 928 lerden itibaren başlayıp bir kaç sene devam eden yağmursuzluk sebebiyle kıtlık yüzünden dağılıp şimdi 50-60 civarında ayrı yaylalar haline gelen Obruk Bölgesi'nde, misafirlere karşı gösterilen ilgi ayrı bir özellik taşıyor. Nitekim oralarda misafirin yatağını hazırlayan oda sahibinin oğlu veya yakını olan genç erkek, misafir yatmaya hazırlanırken kadar ayakta bekler, bir arzusu olup olmadığını sorar, sonra da: «Allah rahatlık versin» diyerek ayrılırdı. Sabahleyin ise erkenden oda kapısının önüne gelen genç, misafirin uyanıp yataktan kalkmasının işaretini bekler, bunu anlayınca izin alarak içeriye girince: «Geceyi rahat geçirdin mi? Kusura bakma. Burası köy yeridir. Tam hizmet edemiyoruz.» diyerek özür dilerdi.

Şimdileri nasıldır, bilmiyorum. Anlattıklarım, 35-40 sene öncelerine aittir. Ne de olsa Türk misafirseverliği, eski gelenek ve görenek yine devam etmektedir.

Sırası gelmişken, ilgili bir fıkra nakletmek isterim:

Vaktiyle, hangi köyde ise, oda sahibi bir ağanın, misafirini uğurlayacağı vakit bir de dayak attığı şaylası çıkmış, çevreye yayılmış. Bunun üzerine oraya misafir gitmez olmuş. Sadece durumdan haberdar olmıyanlar uğurlarmış. Adamın biri, bile bile o ağaya misafir olup meselelerin aslını öğrenmeyi aklına koymuş. Bunu duyanlar kendisine mani olmaya çalışmışlarsa da, adam dinlememiş, yola çıkmış. Köye vararak odayı sorup öğrenmiş. Oraya varınca ağa ile karşılaşmış. Selâm verip atından inmiş, hayvanının dizginini ağaya uzatarak: «Atı biraz gezdir, teri alışsın. Sonra ahıra çek. Yemini, suyunu ver. Timarını da ihmal etme. Bana odayı göster, çırpıp istirahat edeceğim.» demiş.

Oda sahibi, söylenenleri yapar, sonra misafirin yanına çıkar. Hoş beş edilirken, misafir, kahvesinin nasıl olacağını söyler. Kahveler gelir, içilir. Akşam yemeği yenir. Yatma zamanı gelir.

Yazan : Cemil YENER

1977 başından bu yana, Karacaoğlan üzerine epey yayın yapıldı. Gördüklerim şunlar:

1. İlhan Başgöz, Karac'oğlan, İst. 1977, Cem Yayinevi.

2. Memet Fuat, Karacaoğlan, İst. 1977, DE Yayinevi.

3. A. Saim Emirmahmudoğlu, Karaca Oğlan'ın Yaşadığı Çağ, Türk Folklor Araştırmaları, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül 1977 sayıları.

4. A. Saim Emirmahmudoğlu, Karacaoğlan Üzerine Yapılan Yanlışlıklar, Türk Folklor Araştırmaları, Nisan, Mayıs 1978 sayıları.

5. Hikmet Dizdaroğlu, Cönklerde Güvenilirlik Derecesi, Türk Folklor Araştırmaları, Aralık 1977, Ocak, Şubat 1978 sayıları. Bu incelemede yazar, birkaç kez Karacaoğlan konusuna değiniyor. Bu arada, Şükrü Elçin'in, (Halk Ede-

ce, misafir, ev sahibinin gitmesini söyler. Sabahleyin de filân saatte uyandırılmasını tenbih eder. Hepsi yerine getirilir. Kahvaltıdan sonra, «Atımı hazırla!» der. Ağa, bunu da yapıp haber verir. Misafir ise, «Dayak» bekler! Öyle ya, mademki bu adam herkese dayak atarmış. Öyle ise kendisi de bundan kurtulamayacaktır. Ama, ata binmek için yaklaştığı halde, ağada hiç öyle bir tavır ve hareket yok. Ata atlar, bir kaç adım gittikten sonra geriye dönüp durumu ağaya anlatır ve öğrenmek ister. O zaman oda sahibi şöyle der :

— Evlâtl. Ben bu odayı misafirlere ikram ve izzette bulunarak karşılığında Tanrının rızasını tahsil, lâyıık göreceği sevabı almak için açtım. Bu da ancak, hizmetle olur. Ama, gelenlerin hepsi: «Aman ağam, zahmet olur. Önce sen yemeğe buyur. Sakın yorulmal.» gibi lâflar ile, sanki misafir benmişim gibi, bana hürmet etmeye yeltenirler. İşte, buna öfkelenmişim için onları, giderlerken biraz okşarım. Mesele bundan ibaret. Fakat sen, onlar gibi yapmadın. Bana, âdetâ emrettin. Ben de bunu isterdim, çok memnûn oldum. Yoksa, benim kimseye ne klinim, ne düşmanlığım yoktur ki, kendilerini hırpalamış olayım. Hadî yolun açık olsun. Kısmet ise yine, uğramayı unutma., der.

İşte, bu fıkra dahî, misafir odaları sahiplerinin ne derece yüce bir amaç güttüklerini isbat eder,

biyatımızda Kaynaklar Meselesi ve XVI. Asır Ozanı Karaca Oğlan, İst. 1976 adlı yapıtında 16. yüzyılda yaşamış bir Karacaoğlan'dan haber verdiğini yazıyor.

Bu yapıtların, üzerinde en çok durdukları sorun, ünlü Karacaoğlan'ın ne zaman ve nerede yaşadığıdır.

Araştırmacılar, XV. yüzyıldan bu yana, Karacaoğlan adını kullanan birkaç ozanın yaşamış olduğunda birleşiyorlar. Bunlardan biri, ünlü ve büyük Karacaoğlan'dır, yaşadığı bölge de Güney Anadolu'dur. Adananın Kozan ilçesinden olduğunu, Bahçe ilçesinin Varsak köyünden olduğunu, K. Maraşlı olduğunu ileri sürenler var.

A. Saim Emirmahmudoğlu, Karacaoğlan Üzerine Yapılan Yanlışlıklar başlıklı yazısında, ozanın Kahramanmaraşlı olduğunu kanıtlamaya çalışıyor. Bu yolda gösterdiği kanıtların en önemlisi, Karacaoğlan'ın, koşuklarında kullandığı K. Maraş yöresine özgü sözcüklerdir. Ancak yazıda verilen örneklerin çoğu, yalnız K. Maraş'a değil, genellikle Güney Anadolu'ya özgüdür. Daha ilse öğrencisi iken, nereden geldiğini şimdi anıyamadığım bir ilgi ile, Antakya yöresine özgü sandığım sözcükleri derleme çabasına düşmüş, birçok sözcük derlemiştim. Şimdi elimde bulunan bu sözcüklerin yüz kadarını Karacaoğlan'ın koşuklarında buldum. Bunlar arasında A.S. Emirmahmudoğlu'nun Maraş yöresine özgü olarak gösterdiği süllüm, zülûf, sinamak, marhama, yağlık, tuman, soyha (soyka), şekek, pusmak, kalan, kıç, siyeç, bile sözcükleri de var, hem de K. Maraş'ta kullanıldığı anlamıyla. Bunlardan (Kalan, kıç, siyeç) i, Türk Dilinde çıkan (Ocak 1972) Karacaoğlan Üzerine başlıklı yazımda ben de örnek olarak vermiştim.

Karacaoğlan'da Antakya yöresinin daha birçok dil özelliklerini bulabiliriz. Örnekleri, Cahit Öztelli'nin kitabındaki koşuklardan vereceğim. (1) Sözcüklerin yanındaki sayılar, koşuk numaralarıdır.

1. Türkçe'nin sesuyumuna göre değişen yabancı sözcükler:

Cahıl (2), Kıymat (3), ataş (8), zatı: zaten (40), teze (52), zalım (68), salavat (237), kada (246), avara (381), hörü (413), Emne: Emine (100), Esme (100)

2. Eylem çekimleri:

Ne diyon: ne diyorsun? (5), görem: göre-yim (5), sarılak: sarılalım (24), gülen: gülersin (27), yatamıyom: yatamıyorum (79), yutmayım: yutmayayım (87), kalırık: kalırız (177), alıksın: almışsın (244), öle: ölsün (369).

3. Adların aldığı ekler:

Bilece:yanında, beraberinde (12) Birini uğurlarken: «Allah bilence olsun.» denir. Ayağacak: ayağa değin, (217) biri birim: birer birer, (418)

Antakyanın güney ve güneydoğusundaki köylerde, bundan 45-50 yıl öncesine değin, Karacaoğlan şiirleri yaşıyordu. Şimdiki durumu bilmiyorum. Bu durum ve dil benzerlikleri, Karacaoğlan'ın Antakyalı olduğunu kanıtlamaz. Ancak Antakya halkının ataları olan Türkmen boyları ile Karacaoğlan'ı yetiştiren boy arasında bir yakınlık bulunduğu belirlir.

İlhan Başgöz, Karac'oğlan kitabının sonuna, ozanın şiirlerinde geçen yer adlarının bir listesini koymuş. Bu listede bulunan 150 kadar yer adının büyük bir çoğunluğu Şam - Sivas, Malatya - Niğde arasında kalan bölgededir. En çok yoğunlaştıkları bölge ise Toros dağları ve dolaylarıdır. Bulgar dağının dört, Binboğa'nın üç, Kozan Dağının iki, Cihan Suyunun iki, Gök-sun'un dört şiirinde adı anılır.

Karacaoğlan'da belli bir yerin özlemi yok, buna karşılık, belirgin bir dağ ve yayla özlemi var. İlhan Başgöz, Karacaoğlan'ın doğa sevgisi üzerine yaptığı geniş açıklamalarda: «Karac'oğlan şiirinin çizdiği tablonun bir yerlerinde, çimeni çiçeği, ardıcı çamı, kekik pınarları ve yayla yolları ile, çoğu zaman bir doğa parçası, aydınlık renkler içinde gülümser.», «Hepimiz Karac'oğlan şiiri ile Toros'un yüceliklerinden bakarak Gündüzlü'nün ovasını, Perçembelini, Cihan suyunu, Beşdeliyi, Kervan yaylasını gördük, onları haritalarımızdan evvel bu şiirden öğrenerek sevdik.» S. 17 diyor.

Türk halk şiirinde dağ, genellikle ayrılık simgesidir. Sevgiliden, sevdiği yerlerden ve kimselerden ayrılan ozan, dağa bir kavuşma engeli gözüyle bakar. Karacaoğlan'ın: «Aramızda yıkılası dağlar var.» dediği orlusa da şiirlerinde dumanlı dağlar, yeşil yaylalar, çağlayan dereler sevilen, aranan, özlemi duyulan yerlerdir. Göçler, özellikle yaylaya çıkışlar, bayram şenlikleri gibi yansıtılır şiirlerinde. Köy, kent özlemi hemen yok. Bu yerlerin yaşantıları ile ilgili bir şey de yok gibi. Şiirleri üzerinde yüzyıllar boyunca oynayan eller bile, onun bu yönlerini değiştirememişler.

16. yy. tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âli,

Karacaoğlan'ın şiirlerine «Varsağları» diyor. (2) Bundan, 16. yy. da Karacaoğlan şiirlerinin var-sağı diye tanındığı sonucunu çıkarabiliriz. Varsağı, Varsak boylarına özgü bir ezgi ile söylenen şiirlere denildiğine göre, Âli'nin bu sözcüğü kullanması, Karacaoğlan'ın göçebe Varsak boyları içinde yetiştiğini kesin olarak kanıtlamaya yetmezse bile, oldukça sağlam bir ipucudur. Âli, Ermen ve Diyarbakir yörelerinde birçok Karacaoğlan gibilerin bulunduğunu da söylüyor. Toros dağlarının bir kesimi, Osmanlıların Ermen adını verdikleri bölge içindedir. Bu da Karacaoğlan'ın Toroslarda yaşadığını gösteren bir belge sayılır.

Tarihler, Anadolu Varsaklarının yurdu olarak İçel ile Tarsus yörelerini ve daha çok Torosları gösteriyor. İslâm Ansiklopedisi'nin, Dulkadiroğulları maddesinde verilen bilgiye göre Varsaklar, 15. yy. da Niğde, Aksaray ve Silifke yörelerine de yayılmışlar. Bu bilgiler, Karacaoğlan'ın Varsak boyundan olduğu görüşünü destekler. Şairin sininin Mut ilçesinde bulunması, bu bilgilerle bütünleşir.

İlhan Başgöz, kitabının Karac'oğlan Gele-neği başlıklı bölümünde 16. yüzyıldan bu yana, Karac'oğlan adıyla şiir söyleyen dörtten artık ozanın gelip geçtiğini belirttikten sonra: «Bu sanat erlerinden biri büyük sanatçı, eşi bulunmaz bir usta. Ötekilerin kimi kalfa, kimi çırak. Ama hepsi de kendilerine Karac'oğlan adını yakıştırdıkları için, usta kimdir, çırak kim, hangisi büyük, hangisi küçük ayıramıyoruz. «(S. II) diyor. Ancak, yazısının gelişmesini izlediğimizde yazar, büyük ve usta Karac'oğlan'ın, 16. yüzyılda yaşamış olan Karac'oğlan olduğu sonucuna varmış görünüyor bir ara: «16. yüzyılda temelleri atılmış, günümüze kadar sürüp gelmiş, Karac'oğlan şiir geleneği, geleneğin kurucusu, ona sağlam özellikleri veren, bir büyük Karacaoğlan var. Ama, onlara çeşitli nakışlar vuran, bozan düzen, başka Karac'oğlanlar ve halkımız olmuş.» (S. 15) diye konuşuyor. Biraz sonra yine kuşkuya düşüyor: «Kimdir bu Karac'oğlan? Karac'oğlan şiirlerinin çoğunu söylemiş olan büyük sanatçı bu mudur? Elimizdeki şiirlerden ne kadar 16. yüzyılda yaşayan bu Karac'oğlan'dan kalmadı? bilmiyoruz.» (S. 29)

Karacaoğlan'la ilgili en eski belgeyi Ahmet Kutsi Tecer bulmuş: İst. dergisi, 1954, sayı 10, 12.14. Bu belge, Topkapı sarayı müze kitaplığının hazine bölümünde 1344 sayılı Surname'de bulunan bir minyatürdür. Minyatür, yabanıl bir dağ ve kır görüşü, Altında: «Kimi kaval çalub

ol tağı yankulandurur ve kimi Karacaoğlan türküsü ile gönlün eğlendirür.» yazılı. Yazılış yılı 1582 olan bu belgeden anlaşıldığına göre, Karacaoğlan bu tarihlerde ünlü bir kişi idi, şiirleri de eğlendirici nitelikte idi. Minyatürdeki dağ ve kır da Karacaoğlan'ın yurdu olan Toroslari, uzak-tan da olsa düşündürür.

Mustafa Âli, Karacaoğlanı, Yaratılışlarında şairlik yokken şairlik taslayan kişilerin ağzından anlatıyor: «Karacaoğlan'a isnat olunur ve Halil Abdal'ındur deyü reğbet kılınur nice var-sağlar vardır. Hususa ki Ermen ve Diyarbakır zimmilerinden lezzeti bayat nimete benzer nice bayatlar bisyardur. Biz ol denli de mi olamaz-zuz.» (S. 68)

1300 yılında yazılmış olan bu belgeden 16. yy. sonlarında Karacaoğlan'ın simgeleşmiş ünlü bir ozan olduğu ve Güney, ya da güney-doğu Anadolu dolaylarında yaşadığı sonucunu çıkarılabilir.

Âli'nin kullandığı sözcükler üzerinde biraz duralım: «Karacaoğlan'a isnat olunur» sözünün anlamı: «Karacaoğlan'ın olduğu söylenir, Karacaoğlan'a mal edilir» dir. Bu sözde, Karacaoğlan'ın eski çağlarda yaşamış olduğunu düşündüren bir anlam seziliyor. Sonki, bugün olduğu gibi, o çağlarda da Karacaoğlan'ın olmayan kimi şiirler ona mal ediliyormuş. «Rağbet kılınur»un da anlamı: «İlgi görür, sürüm seğirler.» dir. Bu da Karacaoğlan ile Halil Abdal'ın ünlü kişiler olduğunu belirtir.

Ahmet Kutsi Tecer üçüncü bir belge gösteriyor. Bu belge, Kitapçı Raif Yelkenci'de gördüğü yazma bir dergide bulunan Karacaoğlan tapşırması bir destandır. Dergi, ayrı ayrı yaprakların bir arada ciltlenmesinden oluşmuş. İçinde aynı cins kâğıt üzerine aynı yazı ile yazılmış iki yaprakta birer saz şairinin şiirleri var. Bu şiirlerden biri Karacaoğlan tapşırması. Derginin yazılış tarihi belli değil. Ancak bu iki yaprak dışındaki yapraklarda bulunan divan şiirleri, 16. yy. şairlerinin.

İlhan Başgöz, yukarıdaki üç belgeye dayanarak şöyle bir yargı yürütüyor: «Yukarıdaki kaynaklar sağlam, verilen bilgi kesindir. 16. yüzyılda bir Karacaoğlan yaşamıştır. K. Tecer'in şiirleri sürdüğü gibi, bu kaynaklara dayanarak Karacaoğlan'ı on beşinci yüzyıla kadar kolayına götüremeyiz. Ama, İstanbul'da on altıncı yüzyılın ikinci yarısında bilindiğine göre, bu yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabilir.» S. 29

Burada Karacaoğlan'ı 15. yüzyıla kadar götüremeyeceğimize bir neden gösterilmiyor. K. Tecer'in, üçüncü belgesinin nerede verildiği de yok. İlhan Başgöz: «Ondan bize kadar tek bir şiir gelmiş.» diyerek şiirden bir dörtlülük alıyor:

Çıktı yaylasını bile yayladı

Vardı padişaha bizi koğladı

Yaktı vilayeti viran eyledi

Nenüz olduk (alduk) serdar bizde nenüz var

Ve şu açıklamayı yapıyor: «Yukarıdaki dörtlülüğü de içine alan bu şiirin dili, öteki Karacaoğlan şiirlerine bakarak epice eski. Ama sadece bu dil özelliğine bakarak, öteki şiirle arasında on altıncı yüzyıldan kalanlar olmadığını söyleyemeyiz.» S. 30

İlhan Başgöz, kendi deyişiyle «Karacaoğlan şiir geleneğini kuran» kişinin, tanıdığımız ilk Karacaoğlan olduğundan kuşkulu görünüyor yine. Bu denli önemle üzerinde durduğu en eski Karacaoğlan şiirinin tümünü her nedense kitabına almamış.

Bu koşuktaki söyleyişin Karacaoğlan'a benzer yanı yok. Eğer bunu Karacaoğlan adını taşıyan biri söylemişse, yeni bir Karacaoğlan çıkıyor karşımıza. Bu Karacaoğlan, şah yanlışdır ve Osmanlıların İran seferlerini kınamak-tıdır.

(Devamı var)

(1) Cahit Öztelli, Karacaoğlan (Bütün Şiirleri), İst. 1970, Milliyet yayını.

(2) Gelibolulu Mustafa Âli, Mevâidün-Nefâis Fi Kavâidil-Mecâl's. İst. Üni. Ed. Fak. yayını, 1. baskı, 1956, S. 68. Günümüz Türkçesi ile: Cemil Yener, İst. 1975, Hün-kâr yayınları, S. 48.

Âli'nin, Karacaoğlan'ın şiirlerinden «Varsağlar» diye söz ettiğine Türk Dilinde (Ocak 1972) ve Türk Halk Edebiyatı Antolojisi'nde (İst. 1973, Bateş Yayınları) değinmişim. İlhan Başgöz, Halk Edebiyatı Antolojisi'ni görmüş. Sayfa numarası vermediğim için, yapıtın adını bile vemedim «C. Yener, S. 17» deyip, verdiğim bilgiyi geçersiz saymış.

Âli'nin, Karacaoğlan'dan söz ettiğine, benden önce Cahit Öztelli de değinmişti (Adı geçen yapıt S. XXI). Ancak Âli'nin kitabının yazısı çok kötü ve eksiklerle dolu. «Varsağlar» sözcüğü de kötü ve eksik yazılmış olduğu için, Öztelli'nin gözünden kaçmış olmalı.

PRİZREN'DE TÜRK MANİLERİ

— 1 —

Derleyen : Nimetullah HAFİZ

Prizren halk edebiyatında en çok gelişen türlerden biri de manilerdir. Fakat bunlar da zamanla unutulmuştur. Maniler Prizren ağzında «mani» olarak değil «martifal» olarak bilinmektedir.

Martifallar hemen her merasimde, düğünlerde (daha çok kına gecelerinde) ve diğer eğlencelerde söylenir. Bir kişi «tuttun mu?» derken, ötekisi de ya kardeşi, annesi, babası, sevgilisi ya da başka biri için niyet ederek «tuttum» der ve «tuttun mu?» diye soran kişi hemen martifala başlar. Martifal söylendikten sonra «tuttum» diyen kime tuttuğunu isterse söyler, istemez ise söylemeyerek onu bir sır olarak saklar.

Prizren martifallarının en fazla söylendiği zaman meşhur hıdırellez vaktidir. Bir gün önce mahallede akraba ve komşu kızları ve hatta evli kadınlar seçtikleri bir eşyasını verirler, bu eşya bir küp veya bir çömlek içerisine yerleştirilerek seçilen bu evin bahçesindeki gül ağacının altına konur. Ertesi gün yani hıdırellez gününde küp veya çömlek, ev sahibinin hazırladığı çay veya şerbet içildikten sonra açılır, martifallar söylenmeye başlanır. Aralarından seçilen biri :

Martifalım fal olsun

Doli koynom mal olsun

Çime düşerse bu fal

Devletilen batıyar.

der, ardından da başka biri bir martifal söyler ve küp veya çömlekten bir şey çıkarır. Söylenen martifal, çıkan eşya sahibine ait olur. Böylece buraya konulan eşyalar bitinceye kadar martifal söylenmeye devam eder.

A

1. Ağlama benim için
Yanayım senin için
Alacam mısın beni
Süle cençlığın için.
2. Ak anteri aktır
Ucları yoktor
Ben bu yarı sevmişim
İnçarım yoktor.
3. An anteri asarım
Halilari basarım
Ya o yarı alırım
Ya cendimi asarım

4. Ak anteri ciyersem toz olur
Pembe ciyersem süz olur
Hep yeşiller ciyalım
Müradım tez olur.

5. Ak anteri ilmeden
Leçelendi cimedem
Ben birini sevmişim
On beşine cirmedem.

6. Ak anteri silerim
Ayakları karşımda
Alla versin bi mürat
Bucün hefte başında.

7. Ak cünlümün aklıgı
Cünlümün iraklığı
Ne canıma tak dedi
Yarımın iraklığı.

8. Ak ipegi bükürüm
Çime derdimi dükerim
Sen ütede ben beride
Hasretliğimi çekerim.

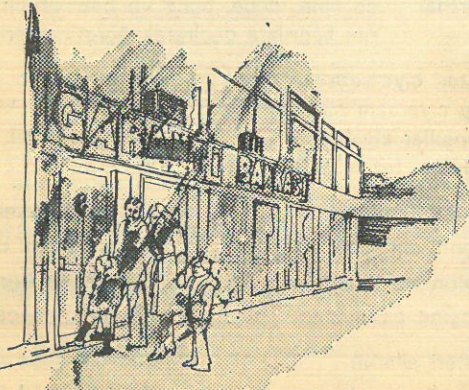
9. Alçacak çires dali
Altında yeşil hali
Ya Muamet ya Ali
Kavuştur bu içi yarı

10. Alçacık duvar atıldım
Kırmızı cüle sarıldım
İçti uçtum bi tuttum
Hasratıma kavuştum.
11. Alışmadım yalana
İnanmadım ben sana
Ben aklıma kaptırdım
Cüzeli cüzli ceylana.
12. Almay attım havaya
Düşti divan hanaya
Divan hana yayıldı
Kız koynomda bayıldı.
13. Ankara asmasıyım
Bezinde basmasıyım
Bana doktor cetırmanın
Ben sevda hastasıyım
14. A o çafırın kızı
Cirdi içime sızı
Unutturdun sen bana
Kişi, ilkyazı, yazı.
15. Ararım sayıbımı
Aşkımın sebebini
O vefası kız celdi
Çaldı citti kalbimi
16. A sandığım sandığım
Sandığıma dayandım
Haram olson cençliğim
Çi ben sana inandım.
17. Ateşten yanmadın mı
Su içtin kanmadın mı
Üç aydır ayrılalı
Yarım hiç angmadın mı
18. Atım oynay aç içen
Yandım kara taş içen
Dur be seni kız üpeym
Dert kardaşın baş için.
19. Ay cidene cidene
Çiçek sarılmış tiçene
Alla sabırlar versin
Gizlin sevda sevene.

ailenizin bankası

Yurdun her köşesindeki
şubeleriyle yakınınızdaki bankadır.
TÜRKİYE GARANTI BANKASI;

**TÜRKİYE
GARANTI
BANKASI**

20. ay dogar ayistandan
Gül dogar cülistandan
Yar yolamış bi karpus
Bi ellenmiş bostandan
21. Aynay attım çayıra
Şefki vurdi bayıra
Duyun bigler, paşalar
İşim dündi hayıra.
22. Ay ürümce ürümce
Kaşık saldım pirince
Bi incecik ter düktüm
Yar koynoma cirince.
- B**
23. Baçelerde saz olur
Cül açılır yaz olur
Ben yarıma cül demem
Cülün ümrü az olur.
24. Baçeler mavi açar
Çoban kavalı çalar
Kız yanlış yola citma
Seni bi avcı çalar.
25. Benim var yeşil şalım
Maraşta konoşalım
Yüreğinde korki var
Yok nasıl konoşalım
26. Bindim çires dalına
Baktım Seres yolona
Cürdüm bi ak mintanlı
Benzetirdim yarıma.
27. Bi yüzüğüm var benim
Parmagıma dar benim
Çüyümüzün içinde
Ala cüzlüm var benim.
28. Bucün hava serindir
Asma çüki derindir
Bu cençlere cüre
Telli pullu celindir.
- C**
29. Camının direkleri
Altındandır altından
Nasıl be kız vaz ceçtin
Bu kimetli yarından
30. Ciyan bana dar celdi
Sülemesi az celdi
Cünül niçin uyursun
Aç cüzünü yar celdi.
31. Cülüm cülüm cül cülüm
Cül üstüne bülbulüm
Yardan haber celmeden
Sakin ütma bülbulüm.

(Devamı var)

Halk Oyunları :

KARS HALK DANSLARI ÜSTÜNE İKİ DÜZELTME

— 2 —

Yazan : Mahmut SARIKAYA

Televizyonda yayınlanan «Oyunlarımız — Türkülerimiz» adlı program oldukça ilgi çekici geçti. Türkülerle ve ezgilerle ilgili bölümlerin açıklamalarını Nida Tüfekçi yaptı. Bu arada Programın oyunları ile ilgili açıklamaya Şerif Baykurt 27.2.1978 pazartesi günü Artvin Bölgesi için kimi oyunların adını sayarken Yallı, Bar ve Nanay'dan da söz etti. Bar'ı, daha çok Erzurum bölgesiyle ilgili olduğundan, o bölgeyi ele alan programda üzerinde durulacağı gerekçesiyle ayırdı. Nanay ile Yallı'nın üzerinde durdu. Nanay ile Yallı'nın Artvin'e özgü «koyunlar» olduğunu savundu. Bundan sonra da Nanay adı altında bir «Yallı» örneği verdi. Bu oyunlardan birinin de Artvin'in dağlık köy ve kasabalarında dağa odun kesmeye giden gençlerin ayak hareketleri sonucu oluştuğu zorlama yakıştırmaları sonucunu açıkladı.

Bir kez, Bar'ın Erzurum bölgesiyle ilgili olduğunu belirtirken Nanay ve Yallı'nın da Kars'la ilgili olduğunu belirtmek gerekirdi. Nanay, Sayın Baykurt'un sandığı gibi bir oyun çeşidi değildir. Yallı dediğimiz oyunlara eşlik eden söz ve müziktir. Kars'ta bunun örneklerine bolca rastlanır. Aşağıdaki Nanay örnekleri bunu kanıtlar niteliktedir. Oyuncular el ele tutuşup oyunun yarım halkasını oluşturarak hem Nanay söyler, hem Yallı çekerler:

Nanay ay gelin, Nanay ay gelin
Niye Nanay demirsen?
Nanay ay gelin, Nanay ay gelin
Yoksa Nanay bilmişen?

Burada görüldüğü gibi, Nanay oynanmaz, denir, söylenir, çağırılır. Aşağıdaki örnekte ise Yallı'nın düzülüşünü, oynandığını, Yallıdan tutulduğunu öğreniyoruz.

Tutun Yallı düzülün
Beli şallı düzülün
Bu yallıdan tutmayan (ın)
Eli yardan üzülün.

Herşeyiyle Kars'a ait olduğunu bu Nanay'lardaki sözlerden de kolayca anlayabileceğimiz Nanay ve onun eşliğinde oynanan Yallı'nın Artvin'inmiş gibi sergilenmesi bir yanlışlığın sonucunu göstermektedir.

Diyeceksiniz, Artvin'in Cilveli Oy Nanay Da'sı ne oluyor? Burada da Nanay sözü geçiyor. Evet, öyledir, araştırmaya, incelemeye, bu ilişkiyi çözmeğe değer. Ne var ki görebildiğimiz kadarıyla buradaki «Nanay» sözüyle Kars'tan verdiğimiz Nanay örneklerinde geçen «Nanay» sözü arasında konumuza ışık tutmak bakımından epeyce ayrılık var.

Folklor çalışmalarında bu türden yakınlıklarla karşılaşmak çok doğaldır. Hele Kars, Erzurum ve Artvin gibi komşu ilimizde.

Belki de bu geleneğin Kars'ta bu biçimde yaşandığı bilinmiyordu. Bu konuda yapılacak çalışmalarda örnekleriyle belirttiğim bu gerçeği göz önünde bulundurmakta yarar vardır. Tüm derleme ve yayınlama çabalarına karşılık bu alanda da nice el değmemiş konular ve açıklığa kavuşturulmamış oyunlar, ezgiler vardır. Bunları usanmadan bölgelerinde ve kaynaklarında bulup derlemek, bilim dünyasına tanıtmak gereğine inanıyoruz.

PERTEV NAILİ BORATAV'IN

70. YAŞI İÇİN PARIS'TE BİR KİTAP YAYINLANDI

Otuz yıla yakın bir süre Fransa'da Paris Üniversitesi'nde «Türk Halk Edebiyatı» çalışmalarını sürdüren Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'ın yetmişinci yaşı için, Paris'teki meslekdaşları ve dostları tarafından «Kalbur Saman İçinde» (Quand le Crible Etail Dans la Paille) adıyla bir kitap yayınlanmıştır.

Kitabın başında Türk Halk Edebiyatına ve bilimciliğine büyük katkıları bulunan Boratav'ın kısa tanıtma yazısı yer almakta ve Marielle Kalus'un, Prof. Boratav'ın yapıtları ile ilgili on iki sayfalık bibliyografisine yer verilmektedir. Ünlü Türkolog Prof. Dr. Bazin ile birlikte 34 bilimci ve yazarın Türk edebiyatı ve kültürü üzerine makalelerinin bulunduğu kitapta ayrıca Metin And. Güzin Dino, Aynur Flamin, Altan Gökalp, Nedim Gürsel, Samim Kocagöz ve Sedat Veyis Örnek makaleleriyle yer almaktadır.

TFA

Bize gelen KİTAPLAR

● Azade Akar - Cahide Keskiner/ (English translation: Adair Mill): «TÜRK SÜSLEME SANATLARINDA DESEN VE MOTİF — Ornament and Design Turkish Decorative Arts». Türkçe ve İngilizce. Eserde Kemal Ilıcak'ın Önsöz'ünden sonra: Bu eser hakkında, Türk süslemesinin tarihçesi, Süslemenin oluşumu ve motiflere şematik bir bakış, Türk süslemesinde desen ve uygulama, Kullanılan bazı sözcüklerin anlamı, Bibliyografya, Resimlerin açıklanması, English Text, Resimler - Plates (71 sayfa siyah-beyaz, 8 sayfa çok renkli desen ve motif). Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları - Tercüman, Art and Culture Publications: 2. Kitap, 7 X 20 cm boyunda 64 + 72 + 16 = 152 sayfa, 200 lira (İstanbul, 1978).

● Seyfi Karabaş - Yaşar Yeşilçay: «TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL BİLİM ARAŞTIRMALARINDA YAKLAŞIMLAR VE YÖNTEMLER SEMİNERİ (Seminar on Approaches and Methods in Social Science Research in Turkey)». Seminerde sunulan bildiriler ve İngilizce özetleri. Papers submitted and their English Summaries. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 17-19 Aralık 1976, Ankara. Önsöz, Giriş ile Karabaş, Güneş, Tekeli, Ergun, Sümbüloğlu, Armağan, Özay, Erder, Yeşilçay, Balaman, Baştuğ, Tura, Urgan, Gökeri, Ögel, Denel, Faroqi'nin bildirileri. Orta D.T.Ü. Türk Halk Bilimi Topluluğu Yayınları, No. 2. Kitap, 24 X 16 cm boyunda, 302 sayfa, 40 lira (Ankara, 1977).

● Stanley L. Robe: «HISPANIC FOLKTALES FROM NEW MEXICO - Yeni Meksika'danpanyol Halk Hikâyeleri». R. D. Jameson'un koordinasyonundan faydalanılmıştır. Eserde 205 kıssahikâye-fıkra yer almaktadır. Kitabın sonunda Aarne-Stith Thompson kataloğuna göre numaraları indexi ile Stith Thompson'un Motif-Index'ine göre motif ve hikâye numaraları verilmiştir. California Üniversitesi Folklore Studies Yayınları, No. 30. Berkeley, California 94720, U.S.A. Kitap, 26 X 17 cm boyunda, 224 sayfa (Berkeley, 1977).

● Ceyhun Atuf Kansu: «CEYHUN ATUF KANSU - TUM ŞİİRLERİ-1». Bir çocuk bahçesinin-Bağ bozumu sofrası-Çocuklar gemisi-Yanık

hava-Haziran defteri-Yurdumdan adlı kitaplarının-daki şiirlerin tümü. Eserin başında Vecihi Tımuroğlu'nun 15 sayfalık «Ceyhun Atuf Kansu'nun Özlemi» başlıklı Önsöz yer almaktadır. Kitabın sonunda 6 sayfalık İçindekiler verilmiştir. Aranılan şiir kolayca bulunabilmektedir. Arka kapakta şairin bir portresi ile biyografisi var. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 187, Edebiyat Dizisi: 43. 19,5 X 13,5 cm boyunda, 496 sayfa, 100 lira (Ankara, 1978)

● Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu: «ÇOCUK RUH SAĞLIĞI». Çocuğun kişilik gelişimi, yetiştirilmesi ve ruhsal sorunları. Eserde yazarın Önsöz'ünden sonra Ruh sağlığı, Ruhsal gelişim dönemleri, Zekâ gelişimi, Aile, Çocuk yetiştirme, Özel sorunlar, Ruhsal sorunlar, Gençlik çağı ve sorunları, Sonsöz, Kaynakça, Yararlanılan genel kaynaklar yer almıştır. Arka kapakta yazarın bir fotoğrafı ile biyografisi verilmiştir. Kitap, Dünya Çocuk Yılı'na adanmıştır. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 189, Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi: 18. Eser, 19,5 X 13,5 cm boyunda, 312 sayfa, 70 lira (Ankara, 1978)

● M. Belge, M. H. Doğan, Ö. Göçmen, A. Kabacalı, Ahmet Nesin, Aziz Nesin, B. Onaran, E. Öz, K. Özer, A. Özkırımlı, P. Tok (Hazırlayanlar): «NESİN VAKFI EDEBİYAT YILLIĞI-1978». Sunu, 1977 Edebiyat Takvimi, 1977 de Edebiyatçılarımızın söyleşi, konuşma ve açık oturumları, 1977 de okurlarına kitaplarını imzalayanlar, 1977 de şiir, 1977 de öykü ve roman, 1977 nin öykü kitapları, Eleştiri, Deneme 1977 de Halk kültür şenlikleri, 1977 de çocuk edebiyatımız, 1977 de armağanlar, ödüller, yarışmalar, 1977 nin dergilerine bakışlar, Edebiyata ilişkin olaylar, Türk edebiyatı ve edebiyatçıları yurt dışında, 1977 de Türkiye'ye gelen konuk edebiyatçılar, Yıldönümlerinde edebiyatçılarımız, Edebiyatçılarımızı anma yazıları, 1977 de ölen edebiyatçılarımız, 1977 de yayınlanmış yerli yazın yazıları, 1977 de çeviri yazın yapıtları, Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1977 için basında çıkan eleştiri, tanıtma yazıları. Nesin Vakfı Yayını. Kitabın geliri Nesin Vakfı'na bırakılmıştır. Nesin Vakfı, P.K.5. Çatalca — İstanbul. Yıllık, 19,5 X 13,5 cm boyunda, 702 sayfa, 100 lira (İstanbul, 1978).

● Aziz Nesin: «GIDI - GIDI». Altıncı basım. Yazarın 18 hikâyesi. Aziz Nesin'in Hikâye Kitapları Dizisi: 16. Nesin Vakfı Yayını. Kitap, 19,5 X 13,5 cm boyunda, 160 sayfa, 20 lira (İstanbul, 1978).

316

“kolay
ev sahibi
olmak
için.”

**TÜRKİYE
EMLAK KREDİ
BANKASI**

(Basın: 60174/A. 20312 — 110)

EV

sahibi olmak
SİZİN DE
hakkınızdır

**YUVA
hesabımızla
EV
edinmenize
yardımcıyız**

tasarruf bankası

**EMNİYET
SANDIĞI**

(Basın: 60083 — 111)

317

AIB

dost eller

TÜRKİYE HALK BANKASI
size dost ellerini uzatıyor.

Güven,
mutluluk,
güleryüz,
iyi hizmet,
modern uygulama
Halkın bankası olan
TÜRKİYE HALK BANKASI
daima
hizmetinizdedir.

TÜRKİYE HALK BANKASI

(Basın: A - 106252/60230 — 117)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KASIM 1978

İÇİNDEKİLER:

Hinçer'in Emeğiyle 30 Yıl	Yaman AKBAYAR
Nasreddin Hoca	Halil ASLANGÜL
Folklorcularımız: Salt Uğur (1882 - 1954)	Kerim YUND
Kerkük Hoyrat ve Manileri — 2 —	Hikmet DİZDAROĞLU
Konya'da Kuşçuluk ve Kuşlar 1	Mahmut SURAL
Karacaoğlanlar ve Büyük Karacaoğlan — 2 —	Cemil YENER
Türk Folklor Kurumu Dijon'da Birinci Oldu	Üstün GÜRTUNA
İçde Yolu ve Ersandık Efsaneleri	Doç. Dr. Saim SAKAOĞLU
Üçleme Sav'larımız	Gündüz ARTAN
Kadınhanı Kurthasanlı Köyünde Yağmur Gelini ve Aydaş Aşı	Hikmet SU
Malatya'da Keçi Derisinden Yayıp Yapımı	Ahmet ŞENTÜRK
Âşık. Hasta Hasan'la Âşık Üzeyir Fakiri	Haydar ÇETİNKAYA
Antakya'dan Şeyh Miktad ve Mlyase'nin Öyküsü	Dr. Edip KIZILDAĞLI
Prizren'de Türk Manileri — 2 —	Nimetullah HAFİZ
Nejat Birdoğan Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığına Atandı	T.F.F.

SAYI : 352

KURUŞ : 500

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ